

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

BRUKARINFLYTANDE - EN SANNING MED MODIFIKATION?

En kvalitativ studie om brukarinflytande i daglig verksamhet enligt LSS, ur ett personalperspektiv

SQ4562, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 15 hp

Scientific Work in Social Work, 15 higher education credits

Kandidatnivå

VT 2017

Författare: Hanna Palmqvist

Handledare: Ann-Charlott Timander

Abstract

Titel Brukarinflytande – en sanning med modifikation?
Författare Hanna Palmqvist
Nyckelord brukarinflytande, empowerment, funktionshinder, daglig verksamhet

I lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade betonas självbestämmande, inflytande och full delaktighet i samhällslivet för personer med funktionsnedsättning. Syftet med studien var att utforska hur personal i kommunal daglig verksamhet enligt 9 § 10 punkten LSS ser på förutsättningar och hinder för brukarinflytande i sina respektive verksamheter, samt hur de arbetar för att reducera de hinder som finns för brukarinflytande. Empirin samlades in genom kvalitativa semistrukturerade intervjuer med personal som arbetar i kommunal daglig verksamhet enligt LSS i Göteborgsområdet. Informanterna söktes upp genom ett målinriktat och icke-slumpmässigt urval där kontakt först togs med personalens respektive chefer. Den insamlade datan analyserades med hjälp av tematisk analys och de teorier och teoretiska begrepp som låg till grund för analysarbetet var makt och empowerment. Resultatet visar på att det finns många förutsättningar för brukarinflytande i daglig verksamhet enligt LSS, men att det samtidigt finns hinder som gör att brukarna i själva verket inte har någon makt. Förutsättningar för brukarinflytande som identifierades var olika former av möten, mycket tid tillsammans och att individen alltid sätts i fokus. Hinder för brukarinflytande visade sig vara ekonomiska begränsningar, brukare som i vissa situationer upplevs som passiva samt avsaknad av makt hos brukarna. Handlingsstrategier för att reducera hinder för brukarinflytande, var att arbeta empowermentinriktat. Sammanfattningsvis är det enligt denna studie en lång väg kvar till full delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering	6
1.1.1 Syfte	7
1.1.2 Frågeställningar	8
1.2 Relevans för socialt arbete	8
1.3 Studiens metodologi och teori	9
2. Bakgrund	10
2.1 Den svenska funktionshinderpolitiken	10
2.2 LSS och personkretsarna	11
2.3 Daglig verksamhet	11
2.4 Centrala begrepp	12
2.4.1 Brukarinflytande - en begreppsutredning	13
2.4.2 Utvecklingsstörning - en begreppsdiskussion	14
3. Tidigare forskning	15
3.1 Inflytande och självbestämmande	15
3.2 Erkännande, makt och möten	16
3.3 Delaktighet i beslutsfattande	18
3.4 Självbestämmande, sociala förmågor och livskvalitet	19
3.5 Sammanfattning av tidigare forskning	20
4. Teoretiska utgångspunkter	21
4.1 Makt	21
4.2 Empowerment	23
5. Metod	25
5.1 Metodologisk ansats och metodval	25
5.2 Förförståelse	26
5.3 Informationssökning	27
5.4 Avgränsning	27
5.5 Urval och urvalskriterier	28
5.6 Forskningsetiska överväganden	29
5.7 Datainsamlingsmetod	31
5.8 Transkribering	32
5.9 Analysmetod	33
5.10 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	35
5.11 Metodreflektion	36
6. Resultat och analys	38
6.1 Förutsättningar för brukarinflytande	38

6.1.1 Möten	38
6.1.2 Tid	41
6.1.3 Individen i fokus	43
6.2. Hinder för brukarinflytande	45
6.2.1 Ekonomi	45
6.2.2 Passiva brukare	47
6.2.3 Avsaknad av makt	49
6.3 Sammanfattning av resultat	51
7. Slutdiskussion	53
7.1 Förslag till vidare forskning	53
8. Referenslista	55
Appendix	60
Appendix 1.1 Reklamblad	60
Appendix 1.2 Informationsblad	61
Appendix 1.3 Samtyckesblankett	63
Appendix 1.4 Intervjuguide	64

Förord

Ett stort tack till de personer som tog sig tid att ställa upp på intervju och med stort engagemang delade med sig av sina tankar och erfarenheter. Tack även till min handledare Ann-Charlott Timander för värdefull feedback under arbetets gång.

Hanna Palmqvist

Göteborg 2017

1. Inledning

Samhällets syn på personer med funktionsnedsättning har förändrats över tid, vilket även avspeglats i vilka begrepp som används då vi talar om personer med funktionsnedsättning. Svensk funktionshinderpolitik bygger på FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (SOU 2009:36) och har som målsättning att personer med funktionsnedsättning ska ha samma rättigheter och möjligheter som övriga befolkningen. Bara några årtionden tillbaka var förutsättningarna för personer med funktionsnedsättning helt annorlunda (Lindberg 2011, s. 33). I dag anses personer med funktionsnedsättning ha rätt till självbestämmande och inflytande över sin egen livssituation, och i stället för att individerna ska anpassa sig efter samhället så behöver samhället anpassas efter varje individ. En förskjutning i lagstiftning har skett från att ligga på normalisering av personer med funktionsnedsättning till att istället ligga på delaktighet, jämlikhet och alla människors lika värde. Personer med funktionsnedsättning har gått från att betraktas som objekt till subjekt. Detta nya perspektiv har legat till grund för lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) som trädde i kraft den 1 januari 1994 (Lindqvist 2012, s. 21 ff).

1.1 Problemformulering

6 § 1 stycket i lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade lyder:

Verksamheten enligt denna lag skall vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter. Verksamheten skall vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

Brukarinflytande är ett aktuellt ämne och numera en självklarhet då vi talar om personer med funktionsnedsättning. Karlsson och Börjesson (2011 s. 73) definierar brukarinflytande som det inflytande en brukare har över verksamheten hen är en del av, i det maktunderläge det ofta innebär att vara brukare. Brukarinflytande kan

innebära viss makt, men behöver inte göra det. I lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade betonas självbestämmande och inflytande över de insatser som ges. För personer med insatsen daglig verksamhet enligt 9 § 10 punkten LSS är den dagliga verksamheten alternativet till ett förvärvsarbete, och är därför en plats där personerna spenderar stor del av sin tid. I 5 § LSS understryks att verksamheter enligt lagen ska främja full delaktighet i samhällslivet, varför det är viktigt att personer med funktionsnedsättning ges möjlighet till inflytande över sina arbetsförhållanden.

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade är en rättighetslag som betonar delaktighet och syftar till att stärka individers medborgarskap. Människor med funktionsnedsättningar är en i samhället utsatt grupp. Många är beroende av insatser vilket gör att de ofta hamnar i ett maktunderskott i förhållande till exempelvis myndighetsutövare och personal i olika verksamheter (Skau 2007, s. 37 f). Personernas funktionsnedsättningar, vilka ligger till grund för insatser enligt LSS, kan ibland leda till svårigheter i det dagliga livet att till exempel göra väl genomlysta val. Att som personal och brukare, i en daglig verksamhet enligt LSS, stå som jämlikar är därför inte helt enkelt och oproblematiskt (Nilsson & Tillberg-Mattsson 2012).

1.1.1 Syfte

Studiens syfte är att utforska hur personal i kommunal daglig verksamhet enligt LSS resonerar kring, samt implementerar, brukarinflytande. Det jag i min studie vill undersöka är vilka förutsättningar respektive eventuella hinder som kan finnas för brukarinflytande i kommunal daglig verksamhet enligt LSS. Jag ämnar beskriva hur personal i daglig verksamhet anser att det ser ut i praktiken och hur de arbetar för att skapa förutsättningar för brukarinflytande i det dagliga arbetet. Mitt syfte täcker även in att undersöka hur personalen arbetar för att reducera de eventuella hinder som finns.

1.1.2 Frågeställningar

Utifrån syftet har följande två frågeställningar formulerats:

1. Hur anser personal i kommunal daglig verksamhet enligt LSS att förutsättningar för brukarinflytande kan ges i det praktiska arbetet?
2. Vilka eventuella hinder upplever personal kan finnas för brukarinflytande i kommunal daglig verksamhet enligt LSS, och hur arbetar de för att reducera dessa hinder?

1.2 Relevans för socialt arbete

I socionomutbildningen såväl som i praktiskt socialt arbete är brukarinflytande sedan en tid tillbaka ett återkommande och självklart inslag. Det kan vi se i lagstiftning, forskning och i praktiskt socialt arbete i olika verksamheter, menar Karlsson och Börjeson (2011, s. 7 f). Flertalet studier som gjorts världen över visar på att brukarinflytande har positiva effekter på brukarna. När, var och hur brukarna ska ha inflytande över beslut är ständigt återkommande frågor som inte är helt enkla att besvara (Karlsson & Börjeson 2011, s. 7 f).

I 6 § 1 stycket lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade framgår att individen i största möjliga mån ska ges inflytande och medbestämmande över den insats som ges. En person med funktionsnedsättning med insatsen daglig verksamhet enligt LSS tillbringar där stor del av sin vardag, i nära kontakt med personalen. För att inkludera brukarna i beslut i verksamheten krävs att personalen aktivt strävar mot ett implementering av brukarinflytande. Detta då hur verksamheten utformas till stor del beror på personalen, då personalen är de som besitter makt i relation till brukarna. Det räcker alltså inte att studera brukarinflytande utifrån brukares perspektiv. För att få till stånd brukarinflytande krävs ett intresse hos både personal och brukare. I föreliggande studie vill jag därför bidra till en förståelse för hur personalen reflekterar kring brukarinflytandediskursen, vilket alltså blir aktuellt utifrån ett maktperspektiv. Att studera brukarinflytande i relation till insatsen daglig verksamhet enligt LSS ur ett personalperspektiv ser jag därför som högst relevant för socialt arbete.

Ett etiskt förhållningssätt, menar Kalman & Lövgren (2012, s. 9), handlar om att ständigt reflektera kring hur individer som är föremål för forskning skulle kunna komma att påverkas negativt av studien. Detta blir särskilt aktuellt i framställandet av potentiellt sårbara grupper. Av etiska skäl valde jag tidigt i processen att intervjua personal istället för brukare, då personer med funktionsnedsättning är en i samhället utsatt grupp (Skau 2007, s. 37). Risken finns att brukarnas perspektiv inte överensstämmer med personalens uppfattning som presenteras i studien, vilket jag redan här vill göra läsaren uppmärksam på. Att undersöka brukarinflytande i daglig verksamhet enligt LSS ur ett brukarperspektiv ser jag dock som en fråga för en annan studie.

1.3 Studiens metodologi och teori

Den metodologiska ansats som användes i studien var kvalitativ och induktiv, med inslag av deduktion. Empirin samlades in genom semistrukturerade intervjuer och analyserades med hjälp av tematisk analys. De teorier och teoretiska begrepp som låg till grund för att analysera det empiriska materialet var makt och empowerment.

2. Bakgrund

I följande kapitel ges en bakgrund och en kontext till det valda forskningsområdet. Här framgår hur den svenska funktionshinderpolitiken ser ut idag, vad LSS och insatsen daglig verksamhet innebär, samt förklaringar och diskussion kring centrala begrepp som förekommer i uppsatsen.

2.1 Den svenska funktionshinderpolitiken

Lars Grönvik (2011 s. 59 ff) redogör för tre perspektiv som präglar den svenska funktionshinderpolitiken. Det *medicinska perspektivet*, även kallat det individuella perspektivet, bygger på ett medikaliseringsspektiv, där det centrala är funktionsnedsättningen hos individen. Fokus läggs på att med hjälp av rehabilitering minska den så kallade skadan så att personen bättre ”anpassas” till vårt samhälle. Detta medicinska synsätt leder ofta till stigmatisering då fokus hamnar på funktionsförmågan och på vad individen inte klarar av. Det andra perspektivet, som är ytterligheten till det medicinska, är det *sociala perspektivet*. Med det sociala perspektivet anses inte funktionsnedsättningen i sig vara relevant. Istället fokuseras i vilken mån samhället lyckas, eller misslyckas, med att inkludera personer med funktionsnedsättning. Centralt i det sociala perspektivet är att det är samhällets begränsningar som skapar funktionshinder. Samhällets strukturer bör inkludera alla människor, om detta inte lyckas är det samhället som bidragit till exkludering.

Det perspektiv vi utgår från i Sverige idag kallas för det *miljörelativistiska funktionshinderperspektivet* och är en medelväg mellan de två redan nämnda perspektiven. Här återfinns delar från det medicinska såväl som det sociala perspektivet. Vissa funktionsnedsättningar hos individen går inte helt att bortse från, då de exempelvis kan innebära att individen behöver rullstol eller andra hjälpmedel. Samtidigt ligger det på samhället att reducera barriärer och genomföra generella åtgärder som inkluderar alla i samhället. Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade utgår från det miljörelativistiska perspektivet. Det innebär dels ett medikaliseringsspektiv på så sätt att individen behöver ha en konstaterad diagnos av läkare eller psykolog för att ha

rätt till insatser enligt lagen. Samtidigt innebär det att personens individuella behov sätts i fokus då dessa ska tillgodoses genom lämplig insats enligt LSS (Lars Grönvik 2011, s. 64 ff).

2.2 LSS och personkretsarna

Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade är en rättighetslag. Genom LSS ska personer med omfattande och varaktiga funktionshinder tillförsäkras goda levnadsvillkor. Att ansöka om insatser enligt LSS är frivilligt. De tio insatser som kan sökas regleras i 9 § LSS och är: rådgivning och personligt stöd, personlig assistans, ledsagarservice, kontaktperson, avlösarservice i hemmet, korttidsvistelse, korttidstillsyn, boende i familjehem, bostad med särskild service samt daglig verksamhet. För att ha rätt till insatser enligt LSS krävs att personen dels uppfyller rekvisiten för någon av de tre personkretsar som beskrivs i 1 § LSS, dels att personen har ett behov som kan tillgodoses genom insats enligt lagen och som inte tillgodoses på annat sätt. De tre personkretsarna är följande:

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt personer

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

2.3 Daglig verksamhet

Daglig verksamhet är den i särklass vanligaste av de tio insatser som regleras i lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Enligt Socialstyrelsens lägesrapport (2016, s. 13) hade den 1 oktober 2014 drygt 33 800 personer insatsen daglig verksamhet, jämfört med 25 800 personer år 2006 (Socialstyrelsen

2008, s. 8). Totalt hade 67 400 personer insatser enligt LSS varav 58 % var män och 42 % var kvinnor. Insatsen daglig verksamhet enligt 9 § 10 punkten LSS riktar sig till personer med personkretstillhörighet 1 eller 2 och som saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig. Syftet med insatsen är att personer med funktionsnedsättning ska ges förutsättningar att leva som andra och tillsammans med andra. Möjligheten att gå vidare till en anställning efter daglig verksamhet ser väldigt olika ut, men ett mål med insatsen är att främja förutsättningarna för personen att kunna få ett jobb. Daglig verksamhet enligt 9 § 10 punkten LSS är ingen anställningsform och ska inte innehålla samma krav på produktion som i en anställning. Insatsen ska vara individuellt utformad och anpassas efter intressen, behov och förutsättningar. I insatsen ryms även inslag av habilitering (Socialstyrelsen 2008, s. 9).

2.4 Centrala begrepp

Brukare: En person som har, eller utreds för att få, insatser från exempelvis socialtjänsten (Socialstyrelsens 2017-03-06).

Funktionsnedsättning: Nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga (Socialstyrelsens termbank 2017-01-11).

Funktionshinder: Den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen (Socialstyrelsens termbank 2017-01-11).

Genomförandeplan: En individuellt utformad plan som beskriver hur insatsen praktiskt ska genomföras (Socialstyrelsens termbank 2017-02-06).

Intellektuell funktionsnedsättning: En ”utvecklingsavvikelse” som startar under utvecklingsperioden. ”Avvikelsen” medför både intellektuella och adaptiva svårigheter inom kognitiva, sociala och praktiska områden. Nedsättningen kan vara lindrig, medelsvår, svår eller mycket svår. Intellektuell funktionsnedsättning kallades tidigare för ”utvecklingsstörning”. Annat ord för intellektuell funktionsnedsättning är kognitiv funktionsnedsättning (Habilitering & Hälsa 2016).

Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, NPF: En funktionsnedsättning där hjärnan bearbetar information på ett ”annorlunda” sätt. Nedsättningen är medfödd och består under hela personens liv. Vanligast är autism, ADHD (attention deficit hyperactivity disorder), ADD (attention deficit disorder) och tourettes syndrom. Ibland används begreppet psykisk funktionsnedsättning (Infoteket om funktionshinder 2014).

2.4.1 Brukarinflytande - en begreppsutredning

Det finns många begrepp som är närliggande begreppet brukarinflytande, så som *brukarmakt*, *brukarmedverkan*, *brukardeltagande* med flera. Dessa begrepp har delvis olika innebörd men många gånger menas ungefär samma sak. Socialstyrelsen (2011, s. 10) förklarar begreppen brukarinflytande, medverkan och delaktighet som att brukaren på ett eller annat sätt involveras i beslut som rör brukarens insatser, eller verksamheter relaterade till dessa insatser. Syftet är att brukaren ska ha möjlighet att påverka beslut som rör hans vardag och livssituation. Det kan innebära allt från att brukaren får ta del av beslut till att faktiskt ges inflytande över besluten i fråga. Brukarinflytande specificeras som att brukarens medverkan eller delaktighet i beslutsprocessen mer konkret medför någon form av påverkan.

Karlsson och Börjeson (2011, s. 9 f) gör en åtskillnad mellan inflytande och makt då de menar att brukarinflytande är mer vagt som begrepp och inte tillräckligt problematiserande. Författarna förespråkar begreppet *brukarmakt* då det ställer högre krav på diskussionen och troligtvis är mer framgångsrikt att teoretisera kring. Precis som det låter innebär *brukarinflytande* att brukaren ges inflytande, men det behöver inte betyda att brukaren har någon formell makt. *Brukarmedverkan* kan innebära både inflytande och makt men behöver inte göra det. Formuleringen säger egentligen bara att brukaren är med i det som utförs. Samma gäller för begreppet *brukardelaktighet*; brukaren är med och deltar men mer än så behöver det inte innebära. I föreliggande studie var brukarinflytande det fenomen som studerades, varför begreppet brukarinflytande använts genomgående i informationsinsamlingen såväl som i den skrivna uppsatsen. Detta av den anledning att begreppet brukarinflytande verkar vara mest vanligt förekommande i praktiskt socialt arbete och det begrepp som flest känner till och använder sig av

(Karlsson & Börjeson 2011, s. 19, 73 ff). Ytterligare ett skäl för detta begrepp är att det är just inflytande som nämns i lagtexten (SFS 1993:387).

2.4.2 Utvecklingsstörning - en begreppsdiskussion

I lagtext används ordet ”utvecklingsstörning”. Begreppet kan upplevas exkluderande och stigmatiserande och är numera ersatt med begreppet intellektuell funktionsnedsättning. ”Utvecklingsstörning” är borttaget ur Socialstyrelsens termbank. I föreliggande uppsats har jag därför genomgående använt mig av begreppet intellektuell funktionsnedsättning, bortsett från då jag hänvisat till lagtext.

3. Tidigare forskning

I följande kapitel presenteras forskning om brukarinflytande i praktiken för personer med funktionsnedsättning. Då relativt lite forskning gjorts på brukarinflytande i just daglig verksamhet enligt LSS har jag fått bredda mig i min informationssökning och använda forskning som rör även andra insatser och verksamheter för personer med funktionsnedsättning. Nedan presenteras tre studier gjorda i Sverige följt av en internationell studie. Val av tidigare forskning baserades på studiens syfte och frågeställningar.

3.1 Inflytande och självbestämmande

Barron (2001) undersökte genom kvalitativa intervjuer hur 1994-års handikappreform i svensk lagstiftning upplevts bidra till att främja autonomi och självbestämmande för personer med funktionsnedsättning, i enlighet med vad som betonades i reformen. I studien intervjuades kvinnor och män under 65 år med intellektuella såväl som psykiska funktionsnedsättningar. Intervjuer gjordes även med föräldrar och professionella. Fokus låg på autonomi, som beskrivs som att ha inflytande och kontroll över sin vardag, samt självbestämmande. Både föräldrar och professionella beskrev att de upplever ett dilemma med att deras barn respektive brukare ges ökat inflytande och möjlighet till självbestämmande. Möjligheten till kontroll minskar vilket medför en ökad risk att personen med funktionsnedsättning ska råka illa ut genom att göra mindre genomtänkta val, menade de. Hur mycket inflytande och självbestämmande brukarna, enligt studien, upplevde var därför varierande, och delvis beroende av professionella respektive föräldrar.

Resultatet visar på att en del av personerna med funktionsnedsättning upplevde ökad kontroll och inflytande över sin vardag, samtidigt som andra inte upplevde några fördelar alls med den nya reformen. Somliga hade över huvud taget inte hört talas om den nya lagstiftningen. För att personer med funktionsnedsättning ska få inflytande behöver de ges möjlighet att förstå sina rättigheter och vilka fördelar de kan få av reformen. Många behövde dessutom aktiv hjälp att ansöka om insatser. En viktig poäng i studien var att genom att informera denna grupp

om sina juridiska rättigheter och möjligheter till autonomi, kan de hjälpas att göra sin röst hörd. Dagens samhälle kännetecknas av att forma individer som ges förutsättningar för inflytande och möjlighet till självbestämmande, och att få veta sina rättigheter. Det samhället är dessvärre inte verklighet för alla (Barron 2001).

3.2 Erkännande, makt och möten

Giertz (2012) har i sin doktorsavhandling undersökt villkor, möjligheter och begränsningar för inflytande och självbestämmande för personer med insatser enligt LSS. Med hjälp av en intervjustudie har hon sökt svar på följande frågeställningar: "Hur beskrivs och upplevs inflytande och självbestämmande i vardagen för personer med LSS-insatser?" och "Vilka faktorer påverkar inflytande och självbestämmande för människor med LSS-insatser?" Informanter i studien har varit brukare med LSS-insatser samt nära anhöriga, gode män, personal i verksamheter samt handläggare. Studien utgår från lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade samt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (SOU 2009:36). Artikel 3 i FN:s konvention (SOU 2009:36, s. 18) betonar att individen ska ges "fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering i samhället". Detta ska uppnås genom att stöd- och serviceinsatser bygger på acceptans och respekt för individens värde, och ger utrymme för självbestämmande. Individen ska ges frihet att fatta egna beslut och göra oberoende val. FN:s konvention framhåller därmed individen som ett subjekt med fullt människovärde.

Ett resultat i studien (Giertz 2012) är att insatser enligt LSS generellt ger brukaren ökat inflytande och självbestämmande. Möjligheten till inflytande skiljer sig dock mellan brukare med olika funktionsnedsättningar, där personer med kognitiva funktionsnedsättningar inte ges samma möjlighet till inflytande. Resultatet visar också på att brukarens syn på sin egen förmåga såväl som omgivningens syn på personer med funktionsnedsättning får stor betydelse för möjligheten till inflytande och självbestämmande. De begränsningar som resultatet visar finns för brukarinflytande, utgörs dels av individens funktionsnedsättning, dels av strukturer i form av organisatoriska ramar och hur insatsen är utformad. Den professionelles agerande kan också utgöra hinder. När en brukare upplevs som

passiv fattas fler beslut över huvudet på personen i strävan efter att göra rätt tolkning av vad som är brukarens bästa. Detta handlingssätt motiveras av brist på en tydlig vilja hos brukaren och medför att brukaren blir mindre delaktig i beslut kring sin vardag. För att ge förutsättningar för brukarinflytande behöver brukarna göras delaktiga och informeras på ett sätt som är begripligt och särskilt anpassat för dem. Ett ömsesidigt erkännande behöver finnas mellan brukare och personal för att bygga en trygg relation som skapar förutsättningar för brukarinflytande. I intervjuerna återkom dilemman om tolkningsföreträde och makt. Kunskap och synsätt hos omgivningen, till exempel hos personal som arbetar med brukarna, visade sig alltså både kunna ge förutsättningar och skapa hinder för den enskilde brukaren.

Vidare urskildes i empirin tre olika positioner som brukare med LSS-insatser kan anta i förhållande till inflytande, självbestämmande och omgivning. De olika positionerna överlappar delvis varandra, och det kan förändras över tid eller i olika situationer vilken position en brukare befinner sig i. Positionerna benämns som *rättighetssubjekt*, *omsorgssubjekt* och *omsorgsobjekt*. *Rättighetssubjekt* återfanns hos några av de brukarna med enbart fysiska funktionsnedsättningar. Denna grupp beskrevs, av sig själva och andra, väl känna till sina rättigheter och kunna argumentera för sin sak. Rätten att styra sina liv var för dessa personer en självklarhet. Denna bild av hur en brukare ska vara ses som idealet och är den brukare lagstiftning utgår ifrån. I verkligheten är de dock relativt sällsynta. I studien var det ett antal av personerna med insatsen personlig assistans som återfanns i denna position.

Nästa kategori kallas *omsorgssubjekt*. Dessa personer erkänns av sig själva såväl som av omgivningen som subjekt med rätt att ha inflytande och självbestämmande i de situationer där det är möjligt. Behovet av fysiskt såväl som kognitivt stöd medför ett omsorgsbehov. Behovet av stöd varierar vilket innebär att stödet behöver vara individanpassat. Personen är beroende (av stöd) men samtidigt oberoende genom att ges tillgång till det stöd hen är i behov av. Den tredje positionen som återfanns i empirin var *omsorgsobjekt*. Som hörs på namnet är detta en person som behandlas som ett objekt i behov av omsorg, genom att inte kunna göra sin röst hörd eller få stöd i att uttrycka sin mening. Omsorgen

innefattar utöver de fysiska och praktiska behoven även omsorg om beslut kring vad personen i fråga mår bäst av. I bemötandet görs personen till ett objekt som saknar vetskap om sitt eget bästa. Detta beroende av omsorg begränsar därmed möjligheten till inflytande. Genom ovan beskrivna positioner ges en förståelse för komplexiteten i inflytande och självbestämmande för personer med funktionsnedsättning (Giertz 2012).

3.3 Delaktighet i beslutsfattande

Kjellbergs (2002) avhandling är en studie gjord i fyra delar varav del tre fokuserar på brukares upplevelser av delaktighet i beslut på sin dagliga verksamhet enligt LSS och under sin fritid. Kvalitativa intervjuer har gjorts med 23 personer med intellektuella funktionsnedsättningar i åldrarna 22–63. Utifrån vilken nivå av beslutsfattande brukarna hade delades resultatet in i *oberoende*, *interberoende* samt *beroende*. *Oberoende beslut* var de beslut som brukarna tog självständigt, vilket i princip inte förekom. *Interberoende beslut* togs i samråd med brukaren men där personalen var den styrande parten. Den tredje nivån, *beroende beslut*, var då brukarna inte involverades i besluten utan personalen fattade beslut på egen hand. Interberoende såväl som beroende beslut var båda vanligt förekommande. Faktorer så som beslut i kommunen, ekonomiska resurser, personalens attityder och rutiner i den dagliga verksamheten påverkade brukarnas möjlighet till självbestämmande och kunde utgöra antingen möjligheter eller hinder. Att vara delaktig i sin ekonomi såväl som att ha sin egen lägenhet och sina egna saker var sådant som beskrevs underlätta för ökat oberoende. Omständigheter som bidrog till att minska oberoendet för brukarna var till exempel att inte själv få ha inflytande över sitt boende eller oförutsedda byten av personal. Av resultatet framgår att personal och brukare många gånger tolkade begreppet oberoende på olika sätt. Personalen definierade oberoende som att brukarna utförde praktiska moment på egen hand, som till exempel att äta eller gå på toaletten utan personalens hjälp, medan brukarnas syn på att vara oberoende framför allt innebar att ha kontroll och få fatta beslut.

Resultatet visar på ett gap mellan lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade och hur personer med funktionsnedsättning i själva verket

upplever sin verklighet. Lagen betonar rätten till självbestämmande och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning. För att uppnå detta har vi, enligt studien, fortfarande en lång väg kvar att gå. Kjellberg (2002) konstaterar att det är en stor utmaning för professionella att utveckla metoder för att öka brukarnas möjlighet till deltagande i beslutsfattande. Grunden till detta, menar hon, är att lyssna på och respektera varje brukares egna önskemål.

3.4 Självbestämmande, sociala förmågor och livskvalitet

I internationell litteratur har självbestämmande, vilket påverkas av omgivande faktorer såväl som personliga egenskaper, korrelerats med förbättrad livskvalitet. Evidens visar att genom att ge rätt stöd till personer med intellektuella funktionsnedsättningar ökar möjligheten till självbestämmande och inflytande för personerna. Nota et al (2007) har i sin kvantitativa studie undersökt förhållandet mellan personliga egenskaper, självbestämmande, sociala förmågor och livssituation för personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Studien gjordes i Italien och empirin samlades in genom enkäter till 141 personer med intellektuella funktionsnedsättningar samt socialarbetare och sjukvårdspersonal som känt dem i minst ett år. Datan analyserades kvantitativt för att hitta samband.

Resultatet beskriver vilka individuella och omgivande faktorer som bidrar till eller begränsar självbestämmandet för personer med intellektuella funktionsnedsättningar. Samband hittades mellan IQ, självbestämmande, sociala förmågor och livskvalitet. I linje med vad tidigare studier visat, indikerar en högre grad av självbestämmande på bättre sociala färdigheter och högre grad av tillfredsställelse med sitt liv. Att själv kunna ta beslut i sitt dagliga liv innebar även en högre grad av upplevd social integration. Resultatet bekräftar att personer med betydande intellektuell funktionsnedsättning har lägst nivå av självbestämmande, livskvalitet och sociala färdigheter. Resultatet visar även på att personer som deltar i dagcenter har en högre grad av autonomi och självbestämmande i sitt dagliga liv (Nota et al 2007).

3.5 Sammanfattning av tidigare forskning

Gemensamt för de tre studierna gjorda i Sverige (Barron 2001; Giertz 2012; Kjellberg 2002) är betoningen på att som personal ge rätt stöd till brukaren för att brukaren ska göras medveten om sina rättigheter och därigenom få ökat inflytande och självbestämmande. Att bygga en bra relation, visa respekt och ta sig tid att lyssna ses som viktiga förutsättningar för brukarinflytande. Högst relevant är att brukare görs delaktiga i beslutsfattande. Ekonomiska och organisatoriska begränsningar lyfts fram som hinder för brukarinflytande. Nota et al (2007) konstaterar att högre grad av självbestämmande leder till ökad livskvalitet, varför inflytande och självbestämmande är relevant att tala om i relation till brukare. Studierna visar på att lag (1993: 387) om stöd och service till vissa funktionshindrade generellt sett bidragit till ökat brukarinflytande. Det är dock en lång väg kvar mot fullständigt deltagande i samhället för personer med funktionsnedsättning, vilket är en viktig utgångspunkt i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (SOU 2009:36). Vilka förutsättningar och hinder för brukarinflytande som hittats i tidigare studier bidrog till att analysera, tolka och förstå mitt material i min strävan att besvara studiens syfte.

4. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel presenteras de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för analysen. De teorier och teoretiska begrepp jag utifrån mitt syfte och min empiri valde att utgå från var makt och empowerment. Begreppet empowerment är nära kopplat till begreppet brukarinflytande (Rønning 2007, s. 33), och var det begrepp jag inledningsvis i uppsatsarbetet avsåg att ha med. Empowerment användes främst för att analysera frågeställningen som syftar till förutsättningar för brukarinflytande i daglig verksamhet enligt LSS, samt hur personalen arbetar för att reducera hinder för brukarinflytande. Teorin om makt blev aktuell utifrån mitt empiriska material, och har främst använts som ett verktyg för att besvara frågeställningen om vilka eventuella hinder som kan finnas för brukarinflytande.

Maxwell (2012, s. vii) introducerar tre olika metateoretiska perspektiv som forskare inom kvalitativ metod har att förhålla sig till. *Realism* innebär att det finns en objektiv verklighet och att sociala företeelser existerar oberoende av oss människor. Motsatsen är *socialkonstruktivism*, där Maxwell (2012, s. vii) istället menar att alla sociala företeelser är socialt konstruerade och att det inte finns någon objektiv verklighet. Ingenting existerar utanför våra sociala sammanhang och innebörden av sociala företeelser kan därmed förändras över tid. En medelväg mellan dessa två ytterligheter kallas *kritisk realism* eller *svag socialkonstruktivism* och är det tredje metateoretiska perspektivet. Svag socialkonstruktivism utgår från att det finns en objektiv verklighet men att vår kunskap om denna verklighet är socialt konstruerad. Föreliggande studie utgår från en svag socialkonstruktivistisk ansats, under vilka de teorier och teoretiska begrepp om makt och empowerment som jag har valt kan positioneras.

4.1 Makt

Makt är ett mångfasetterat begrepp som förekommer överallt i samhället och som kan betyda olika saker i olika sammanhang. I den digitala Nationalencyklopedin (2017-01-11) definieras makt inom samhällsvetenskapen som ”antingen *handling*, det vill säga maktutövning, eller *förmåga*, det vill säga maktresurser”. En förenklad förklaring av begreppet makt, menar Engelstad (2006, s. 15), är för-

mågan att få någonting att hända, att få till en förändring i stort eller smått. I föreliggande studie har teorin om makt använts i analysarbetet för att förklara och förstå de maktrelationer som framkommit i empirin.

Börjesson & Karlsson (2011, s. 61 ff) menar att makt förekommer i alla typer av relationer; såsom mellan förälder och barn, i kärleksrelationer, mellan beställare och utförare och mellan länder. Makt handlar om den ena partens möjlighet att få sin vilja igenom då dennes vilja strider mot den andra partens vilja. I situationer där parternas respektive viljor inte står i motsats till varandra kan maktspekten glömmas bort då den märks först då parternas intressen går emot varandra. Här uppstår frågan om vilken makt brukare faktiskt har i en situation då deras vilja helt strider mot personalens.

Börjesson och Rehn (2009, s. 18 ff) anser även de att makt förekommer i alla delar av samhället. De talar om makt som någonting en *gör*, snarare än någonting en *har*. Makt framträder alltid i relation till någon annan, varför det blir svårt att tala om att en enskild person har makt. Makt förekommer både mellan individer, grupper och samhällen och det finns tre övergripande resurser som ger makt; samhällsposition, pengar och expertis. I relation till brukare och brukarinflytande beskriver Börjesson och Karlsson (2011, s. 62 ff) dessa tre tillgångar till resurser i form av pengar, kunskap och allierade. Socialarbetare ges automatiskt tillgång till sådana resurser, till skillnad från brukare. I myndighetsutövarens arbetsuppgifter ingår att fördela ekonomiska resurser, vilket är ett tydligt exempel på hur resurser i form av pengar bidrar till maktskillnader mellan hjälptagare och hjälpgivare. Att kunskap innebär makt ser vi på den legitimitet som socialarbetaren ges i förhållande till brukaren. Det är den utbildade som besitter kunskapen att fatta välgrundade beslut vilket för brukaren är svårt att konkurrera med. Genom att använda sig av fackspråk hamnar den professionelle på en högre position då brukaren inte ges möjlighet att förstå samtalet (Börjesson & Karlsson 2011, s. 62 ff).

Rønning (2007, s. 37 ff) menar att den makt som finns är konstant. För att en part ska få ökad makt måste därför maktresurserna omfördelas så att någon annans makt minskar. Detta kan antingen ske genom att, i detta fall, socialarbetaren ger

ifrån sig av sin makt, eller genom att brukaren själv tar makt. Det senare synsättet leder in på det teoretiska begreppet empowerment.

4.2 Empowerment

Empowerment är idag ett populärt begrepp men med en kort historia. Begreppet har sitt ursprung i sociala aktivist- och proteströrelser i USA och började användas i sammanhang med utveckling, aktivism och social mobilisering i slutet av 1970-talet. Utgångspunkten är makten över det egna livet och empowermentarbete används, nu som då, i kampen mot förtryck, diskriminering och sociala orättvisor i samhället. Empowerment handlar om att ha inflytande och göra sig delaktig, varför det är ett relevant begrepp i förhållande till föreliggande studies syfte och frågeställningar (Starrin 2000, s. 71 f).

Empowerment är ett relativt svårdefinierat begrepp som saknar en bra översättning till svenska. Adams (2008, s. 17) definierar begreppet som människors, gruppers och/eller samhällens förmåga att ta kontroll över sin livssituation, utöva makt och uppnå sina mål. Han menar att begreppet även innefattar de processer genom vilka människor, enskilt och i grupp, kan hjälpa sig själva och andra att uppnå bästa möjliga livskvalitet.

Som hörs på ordet utgår empowerment från power, vilket kan översättas till styrka och kraft såväl som makt. Askheim (2007, s. 18) beskriver att:

(...) personer eller grupper, som befinner sig i en maktlös position, ska skaffa sig styrka som kan ge dem kraft att komma ur maktlösheten. Genom denna mobilisering ska de bli i stånd att motarbeta de krafter som håller dem nere och därigenom få mer inflytande över sina egna liv.

Empowermentbegreppet innefattar alltså både ett mål och hur detta mål ska uppnås. Målet är att stötta brukare i att ta makt över beslut kring sin livssituation genom att reducera hinder som står i vägen för dem att kunna utöva makt. En viktig poäng med empowerment är uppfattningen att makt inte är någonting som kan ges från en människa till en annan, utan snarare behöver hjälp ges åt

människor att själva ta makt. Socialarbetarens uppgift är således att stötta brukaren i att bli självbestämmande och ta makt över sin livssituation för att uppnå livsmål. Empowermentarbete stärker på så sätt människors medborgarskap och bidrar till delaktighet och självhjälp. Fokus bör ligga på att jämna ut maktskillnader, vilket Holmes & Saleebey (1993) menar endast kan göras med ett kollektivt och samarbetsinriktat arbetssätt (Payne 2008, s. 416 ff).

Grundläggande för empowerment är alla människors lika värde och uppfattningen att alla människor är kapabla om de ges rätt förutsättningar. Att människor får bli sedda, lyssnade på, respekterade och tagna på allvar är viktiga delar i att skapa trygghet och bidra till en stärkt självkänsla (Starrin 2007, s. 70 ff). Ett synsätt som bygger på empowerment innebär dels att socialarbetarna i sitt arbete bör sträva efter att uppnå rättvisa och demokrati. Det innebär också en uppfattning att brukarna bäst vet vad som är bäst för dem och att det därför är deras kunskap som bör tas tillvara och stärkas. Begreppet används ofta i samband med grupper som anses svaga, förtryckta eller missgynnade i samhället, exempelvis personer med funktionsnedsättning. Utgångspunkten är att brukarnas önskemål och uppfattningar ska prioriteras. Den motsatta uppfattningen, att socialarbetarna är de som är experter på brukarnas livssituation, leder istället till att betydelsen av den kunskap brukarna besitter minskar. Empowermentarbete innebär dock inte att socialarbetarens roll blir oviktig, utan socialarbetaren besitter både teoretisk kunskap och resurser som brukaren kanske inte har i samma utsträckning. Tillsammans kan socialarbetare och brukare kartlägga situationen och förhoppningsvis har socialarbetaren verktyg som kan bli till hjälp för brukaren att ta till vara och stärka sina egna resurser, som i sin tur ger brukaren mer kontroll och makt över sin livssituation (Payne 2008, s. 98 f).

5. Metod

I följande kapitel presenteras val av metod, vilka överväganden som gjorts samt det praktiska tillvägagångssättet.

5.1 Metodologisk ansats och metodval

Metod betyder från början vägen till målet. Avgörande för att kunna planera denna forskningsväg är att först och främst vara klar över vad målet är, med andra ord vilket syftet med studien är och vilka frågeställningar forskaren med hjälp av sin metod ämnar besvara (Kvale & Brinkmann 2014, s. 147 f). Det jag utgick från i planeringen av min forskning var därför just studiens syfte och frågeställningar.

Utifrån mitt syfte, att utforska hur förutsättningar och eventuella hinder i daglig verksamhet enligt LSS påverkar brukarnas möjlighet till inflytande, samt hur personal arbetar för att reducera dessa hinder, ansåg jag att en kvalitativ forskningsstrategi var mest relevant. Kvalitativ forskning karaktäriseras främst av dess fokus på ord och språk snarare än siffror och statistik. Detta till skillnad från kvantitativ forskning där datan är numerisk och fokus ligger på kvantifiering av datan. I kvalitativ forskning vill forskaren förstå hur informanterna upplever och tolkar sin omvärld, den sociala verkligheten. En stor del i analysarbetet handlar om att tolka datan för att hitta djup, nyanser och variationer. Fokus ligger på att förstå individen i sin kontext och försöka skapa sig en helhetsbild. I kvalitativ forskningsmetod eftersträvas att se den studerade företeelsen ur informanternas perspektiv. Denna beskrivning stämmer väl överens med min önskan att studera hur personal i daglig verksamhet enligt LSS resonerar kring brukarinflytande (Bryman 2011, s. 340 ff).

Kvalitativ forskning antar ofta en induktiv ansats. I induktiv forskning utgår forskaren från empirin i sin strävan att utforska det valda forskningsområdet. I det insamlade materialet försöker forskaren, med hjälp av teorier och teoretiska begrepp, att hitta förståelse, förklaringar och samband. Forskaren är öppen för vad informanten betonar och lägger vikt vid, och är på så sätt mottaglig för vändningar som forskningen kan komma att ta. Den induktiva ansatsen skiljer sig från en

deduktiv ansats där utgångspunkten istället är en eller ett par teorier eller hypoteser som forskaren med hjälp av sin empiri, försöker att verifiera eller falsifiera (Bryman 2011, s. 26 ff).

I föreliggande studie förändrades frågeställningarna delvis under arbetets gång, baserat på den riktning intervjuerna tog. Samtidigt utgick jag hela tiden från mitt syfte och mina preliminära frågeställningar, utifrån vilka huvudteman skapades i analysarbetet. Jag hade till viss del även teoretiska begrepp i bakhuvudet när jag närmade mig materialet, varför jag ser studien som induktiv med deduktiva inslag.

5.2 Förförståelse

Kvalitativ induktiv forskning handlar, som tidigare nämnts, om att utforska ett område utan att utgå från teorier och hypoteser om vad resultatet kan komma att bli. Genom att låta empirin tala är forskaren öppen för de riktningar studien kan ta. Men att gå in i forskningen helt blank utan förförståelse är i praktiken omöjligt, varför jag här kommer att redogöra för min förförståelse på området. Sedan tio år tillbaka har jag på ett eller annat sätt arbetat med människor med funktionsnedsättning. Jag har arbetat i olika LSS-verksamheter där jag stött på varierade möjligheter till brukarinflytande. Under de senaste två åren har jag arbetat som handledare i en daglig verksamhet där brukarinflytande och självbestämmande varit ett ständigt återkommande ämne och närmast en självklarhet. Min praktiktermin på socionomprogrammet gjorde jag på myndighetssidan som LSS-handläggare, vilket gav mig ytterligare förståelse för hur lagar och riktlinjer styr beslut om insatser samt verksamheter. Att jag genom min arbetslivserfarenhet redan har kunskaper om dels brukarinflytande som fenomen, dels daglig verksamhet enligt LSS, gör att jag redan från början har en del kunskaper som jag inte behöver ägna tid från uppsatsarbetet åt att tillägna mig. En risk, viktig att vara medveten om, är att forskaren genom sin förförståelse ofta har en föreställning om vilken empiri som kommer att samlas in och blir därmed mindre öppen för att resultatet kan komma att bli någonting helt annat. Tilläggas bör också att det är tack vare mina tidigare erfarenheter på området, och mitt intresse för brukarinflytande för personer med funktionsnedsättning, som jag formulerat min forskningsfråga och valt att göra just denna studie (Bryman 2011, s. 43 ff).

5.3 Informationssökning

Att hitta tidigare forskning om brukarinflytande i daglig verksamhet var relativt svårt. Min uppfattning är att området är förhållandevis utforskat. Mitt syfte var att utforska hur personal i daglig verksamhet enligt LSS resonerar kring förutsättningar och eventuella hinder för brukarinflytande, samt hur de arbetar för att reducera dessa hinder. Utifrån studiens syfte och frågeställningar gjordes sökningar i följande databaser: scopus, proquest, google scholar och libris. Sökorden som användes var: service user, self determination, empowerment, user influence, user involvement, daily activities, intellectual disability*, neuropsychiatric disability*, brukarinflytande, daglig verksamhet, funktionsnedsättning och funktionshinder. Sökningar gjordes även i referenslistor till Socialstyrelsens publikationer samt kandidatuppsatser som berör samma ämne. Jag upplevde att det finns en kunskapslucka i området brukarinflytande i relation till insatsen daglig verksamhet enligt LSS. Av det skälet fick jag bredda mig och i informationssökningen även ha med forskning som berör andra insatser för personer med funktionsnedsättning.

5.4 Avgränsning

I föreliggande studie var målgruppen för intervjuerna personal som arbetar med personer med LSS-tillhörighet personkrets 1, vilken innefattar personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd. Inom denna grupp har jag valt att inte avgränsa mig ytterligare. Dels är verksamheterna ofta integrerade med både personer med neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar, dels är det inte ovanligt att ha både en intellektuell och en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning i kombination. Därför valde jag att inte skilja dessa åt utan intervjua personal som arbetar i verksamheter för personer med både intellektuella och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Hade det funnits mer tid för arbetet hade möjligheten funnits att hålla sig mer specifikt till verksamheter som vänder sig till personer med en viss funktionsnedsättning. Då min målgrupp varit personal och inte brukare ser jag inte att det haft en avgörande betydelse för resultatet.

Min intention var att göra sex intervjuer. Det visade sig att två av informanterna arbetar i verksamheter för personer med flerfunktionsnedsättning. Flerfunktionsnedsättning innebär flera och omfattande funktionsnedsättningar, ofta mycket svår funktionsnedsättning, och därtill ett omfattande omvårdnadsbehov. Flerfunktionsnedsättning kan också medföra stora kommunikationssvårigheter (FUB 2017). Förutsättningar för brukarinflytande i en sådan verksamhet skiljer sig från de verksamheter jag riktat mig mot. Jag tog därför beslutet att exkludera dessa två intervjuer då de inte är i linje med min studie. I efterhand ser jag att jag borde varit tydlig med min avgränsning redan i första kontakten med cheferna för verksamheterna. Då jag under tiden för kandidatuppsatsen haft begränsad tid har inte möjlighet funnits att söka upp fler informanter utan jag fick nöja mig med de fyra intervjuer som återstod. Resurser för att åka utanför Göteborgsområdet har inte funnits och jag har begränsat mig till kommunala verksamheter.

Brukarinflytande förekommer både på mikro- och makronivå. Brukarinflytande på en strukturell, eller kollektiv, nivå handlar om när brukare organiserar sig tillsammans på ett eller annat sätt. Det kan vara i form av till exempel funktionshinderorganisationer eller självhjälpsgrupper, som idkar intressepolitik och samverkan med myndigheter och politiker. Med avseende till uppsatsens omfattning har jag avgränsat mig till att studera brukarinflytande på individnivå och kommer därmed inte att beröra brukarinflytande på strukturell nivå (Karlsson & Börjeson 2011, s. 101).

5.5 Urval och urvalskriterier

Då jag i min studie ville utforska hur personal i daglig verksamhet enligt LSS resonerar kring förutsättningar och eventuella hinder för brukarinflytande, och hur de arbetar för att reducera dessa hinder, var det viktigt att hitta informanter som arbetar i direktkontakt med brukare i daglig verksamhet. Bryman (2011, s. 392, 434) beskriver denna urvalsmetod som målinriktad och strategisk, då forskaren i sitt urval söker upp informanter som är relevanta för studiens syfte och de frågeställningar som önskas besvaras. Urvalsmetoden var på så sätt icke-slumpmässig.

I mitt sökande efter intervjupersoner letade jag på Göteborgs Stads hemsida (2016) efter dagliga verksamheter att kontakta. Jag började med att kontakta chefer för olika verksamheter och mejlade ett kort reklamblad om min studie. Några dagar senare ringde jag till cheferna och följde upp mitt mejl. Cheferna gick i sin tur ut med informationen i sina verksamheter och delgav mig därefter kontaktuppgifter till de av personalen som var intresserade av att delta i studien. Jag kontaktade då personen i fråga för att bestämma tid och plats för intervjun, samt mailade mitt informationsblad för att intervjupersonen skulle hinna läsa igenom det inför intervjun. Vid intervjutillfället fylldes samtyckesblanketten i, där informanten mot bakgrund av informationsbladet samtyckte till att ställa upp i studien.

5.6 Forskningsetiska överväganden

I kvalitativ forskning studeras människor och mänskligt handlande på ett eller annat sätt. För att undvika att individer kommer till skada är det därför av största vikt att förhålla sig etiskt, vilket handlar om att ständigt reflektera kring hur de individer som är föremål för forskningen, såväl som övriga samhället, kan komma att påverkas negativt av studien. Utifrån detta behöver forskaren anpassa de olika stegen i forskningsprocessen, för att göra minsta möjliga skada för individen. Kvalitativ forskning är en ständig avvägning mellan respekten för dem som deltar i studien och viljan och strävan efter att utforska ett forskningsområde, vilket kan leda till ny kunskap som i förlängningen kan förbättra samhället och människors levnadsvillkor (Kalman & Lövgren 2012, s. 9).

Här presenteras Vetenskapsrådets (2002, s. 5 ff) fyra huvudkrav på samhällsvetenskaplig forskning, som jag i min studie förhållit mig till. Den första forskningsetiska principen är *informationskravet*, som innebär att deltagare i studien har rätt till information om studiens syfte samt vad ett deltagande i studien innebär, för att utifrån detta fatta beslut om eventuell medverkan. Inför uppsökande av informanter till studien skrevs ett informationsblad (appendix 1.2) som innehåller all information, såsom att deltagandet är frivilligt och när som helst kan avbrytas under arbetets gång. Informationsbladet innehåller information om vad ett deltagande i studien innebär, hur intervjuerna kommer att genomföras

och att det insamlade materialet endast kommer att användas till just denna studie, samt var uppsatsen kommer att publiceras. Informationsbladet lämnades ut till informanten några dagar före intervjun.

Samtliga informanter som ingick i studien samtyckte till att ställa upp genom att skriva under en samtyckesblankett (appendix 1.3). *Samtyckeskravet* är Vetenskapsrådets (2002, s. 9 ff) andra princip och innebär att deltagarna själva bestämmer över sin medverkan. Då informanterna i studien här var över 18 år behövdes inget samtycke från vårdnadshavare utan det var tillräckligt med informantens eget samtycke. I informationsbladet framgick att deltagarna när som helst kunde dra sig ur studien, fram till dess att uppsatsen var klar och inlämnad till examination. Därför har jag sett deltagarnas samtycke som en pågående process, då samtycket skulle sluta att gälla om informanten valt att dra sig ur studien under tidens gång. Den tredje forskningsetiska principen är *konfidentialitetskravet* vilket innebär att deltagandet är anonymt och att personuppgifter kommer att avidentifieras. I stället för namn tilldelades informanterna i studien var sitt alias. Endast forskaren har vetat vem som deltagit i studien. Det har heller inte framgått i vilka verksamheter deltagarna arbetar. Av informationsbladet framgick att allt insamlat material hanterats med största möjliga konfidentialitet. All data förvarades i min dator med lösenord som endast jag har tillgång till. Övrigt material, såsom samtyckesblanketter och intervjuutskrift, förvarades under arbetets gång på ett aktsamt sätt, på en plats där obehöriga ej haft insyn. När uppsatsen färdigställdes raderades allt material.

Vetenskapsrådets fjärde och sista princip kallas *nyttjandekravet* och handlar om att insamlat material endast får användas till forskning. Inga uppgifter får föras vidare för kommersiellt bruk eller annat icke-vetenskapligt syfte. Insamlat material användes här endast till föreliggande studie. Enligt Vetenskapsrådets rekommendation informerades informanterna om var studien kommer att publiceras, samt tillfrågades om de ville ha ett exemplar av färdigställd uppsats. Om någon hade frågat efter att få läsa mina anteckningar, lyssna på ljudinspelning, läsa transkribering eller analys hade jag självfallet skickat all den informationen till individen i fråga. Ingen av informanterna efterfrågade detta. Då jag i min studie intervjuade professionella och inte någon potentiellt sårbar grupp i

samhället, som till exempel personer med intellektuella funktionsnedsättningar, behövde jag inte lägga någon större vikt vid framställningskravet utan informanterna i föreliggande studie har framställs på ett etiskt försvarbart sätt (Vetenskapsrådet 2002, s. 14 f).

5.7 Datainsamlingsmetod

Till informationsinsamlingen valde jag att använda mig av kvalitativa intervjuer. Min forskningsfråga kunde inte besvaras genom exempelvis observationer utan för att få reda på vad informanterna tycker och tänker behövde jag ställa frågor (Bryman 2011, s. 441). Kvale och Brinkmann (2014, s. 143) menar att när forskningsfrågan innehåller ordet *hur* finns det goda skäl att använda sig av kvalitativa intervjuer. Alltså då forskaren har för avsikt att undersöka exempelvis hur någonting upplevs eller hur någonting utförs. Mitt syfte var just att utforska *hur* personal i daglig verksamhet enligt LSS resonerar kring förutsättningar och eventuella hinder för brukarinflytande, och hur de arbetar för att reducera dessa hinder. Att använda mig av kvalitativa intervjuer kändes därmed logiskt. Intervjustudien planerades i stora drag utifrån de sju stadier som Kvale och Brinkmann (2014, s. 141 ff) beskriver att en intervjuundersökning innehåller. I metodkapitlets olika delar framgår mer utförligt hur jag gick tillväga i de olika stegen, men jag går här kortfattat igenom Kvale och Brinkmanns sju stadier. Det första steget är tematisering, i vilket studiens syfte och frågeställningar formuleras. Det är utifrån studiens syfte som lämplig metodologisk ansats väljs och forskningsmetoden kan planeras vidare i steg två. Steg tre är att genomföra intervjuerna utifrån en intervjuguide och i steg fyra skrivs intervjuerna om från tal till text. Det transkriberade materialet används sedan i analysen i steg fem. I steg sex fastställs resultatets validitet, reliabilitet och generaliserbarhet och i det sjunde och sista steget rapporteras studiens resultat.

Kvalitativa intervjuer kan anta olika former som är mer eller mindre strukturerade. Mina intervjuer var semistrukturerade, enligt Brymans (2011, s. 412 ff) beskrivning av semistrukturerade intervjuer. I semistrukturerade intervjuer ges informanten möjlighet att prata relativt fritt om forskningsämnet och betona det hen tycker är viktigt, samtidigt som det finns en tydlig intervjuguide för att öka

chanserna att kunna besvara uppsatsens frågeställningar. En semistrukturerad intervju är på så sätt relativt flexibel och utformas delvis utifrån informantens intresse. Intervjuguiden i föreliggande studie utgick från mina i förväg bestämda teman, vilka var de teman som ingick i mina frågeställningar; *förutsättningar* för brukarinflytande i daglig verksamhet samt eventuella *hinder* för brukarinflytande i daglig verksamhet och hur personalen arbetar för att reducera dessa hinder. De här två temana utgjorde mina huvudteman, vilka delvis omformulerades under arbetets gång, och utgjorde basen i analysarbetet. Jag hade ett tydligt fokus i mina intervjuer men ville genom mitt val av semistrukturerad intervju samtidigt vara öppen för informantens intresse och resonemang. En semistrukturerad intervju följer i stort sett intervjuguidens frågor och ordningsföljd, men möjlighet finns för forskaren att under intervjuens gång snappa upp någonting informanten nämner och formulera nya frågor med anknytning till detta.

Intervjuerna i föreliggande studie genomfördes i samtliga fall på informanternas respektive arbetsplatser, i ett avskilt rum där vi kunde prata ostört. Intervjuerna genomfördes i Göteborg under perioden 9/11–16 – 6/12–16. Innan intervjun påbörjades ombads informanten att skriva under samtyckesblanketten jag tagit med mig, där informanten samtyckte till den information som fanns att läsa i informationsbladet. I de fall där ljudinspelning gjordes använde jag mig av min mobiltelefon. Efter intervjun fördes inspelningen över till min dator och raderades från telefonen. Två av informanterna önskade att inte bli inspelade men samtyckte till att jag förde anteckningar under intervjuens gång.

5.8 Transkribering

I planeringen av min metod hade jag intentionen att ta ljudinspelningar på samtliga intervjuer och därefter transkribera dem. Transkribering betyder transformer, att ändra från en form till en annan (Kvale & Brinkmann 2014, s. 218). En fördel med att spela in intervjuerna är att forskaren helt kan fokusera på intervjuens gång och koncentrera sig på ämnet och de svar som ges. Allt som sagts, både hur forskaren ställt frågorna och hur informanten svarat, finns sparat med chans för forskaren att kunna göra en så korrekt tolkning som möjligt, vilket i sin tur leder till en mer korrekt analys. Formuleringar, tonfall, pauser, skratt och ironi

fångas upp och forskaren kan lyssna på inspelningen så många gånger som behövs för att i sin transkribering ge en så nära återgivning som möjligt av intervju svaren (Kvale & Brinkmann 2014, s. 217 ff).

Transkribering av intervjuer i föreliggande studie utfördes snarast möjligt efter intervjun. Detta var samma dag eller senast dagen efter att intervjun genomförts. Intervjuerna skrevs ut verbatim och enstaka ord gjordes om från tal- till skriftspråk. Ett exempel är ”nåt” som skrevs om till ”någonting”. Vid de två intervjuer där samtycke inte gavs till ljudinspelning förde jag istället anteckningar under intervjuens gång. Nackdelar med att föra anteckningar i stället för att spela in intervjun var dels att jag omöjligt hann återge ordagrant vad som sades. I kvalitativ forskning är både *vad* som sägs och *hur* det sägs relevant. Pauser, ändrat tonfall, ironi med mera är nästintill omöjligt att hinna få ner i anteckningar. Dessutom behövde jag under hela intervjun fokusera på att hinna skriva allt som informanten sa och blev därför mindre närvarande i mitt lyssnande. Detta kan ha lett till att jag gått miste om intressanta spår informanten kommit in på för att jag helt enkelt inte hunnit följa upp dem. En del av den flexibilitet som semistrukturerad intervju som metod för med sig går därmed förlorad. En fördel med att inte spela in intervjuerna var däremot att informanten inte behöver känna sig distraherad av, eller obekväm med, att det som sades kommer att finnas sparad som ljudfil efter intervjun, vilket eventuellt kan ha lett till att informanten talade mer frispråkigt (Bryman 2011, s. 428 ff).

5.9 Analysmetod

Den insamlade empirin analyserades med hjälp av en tematisk analysmetod, vilken David och Sutton (2016, s. 292) beskriver som en typ av kvalitativ innehållsanalys. David och Sutton (2016, s. 257 ff) menar att innehållsanalys och diskursanalys är de dominerande analysmetoderna inom kvalitativ forskning och att alla försök till att hitta mening och förklaring i världen är en typ av kvalitativ analys. Kvalitativ analys påbörjas redan under datainsamlingsfasen vilket gör att ordningsföljden för när saker sker i forskningsprocessen skiljer sig från kvantitativ forskning. I kodning av data i tematisk induktiv analys utgår forskaren från vad som återfinns i datan vilket innebär att temana skapas efter att materialet samlats

in och börjat tolkas. Denna ansats skiljer sig från en mer deduktiv/teoretisk kodning där forskaren istället "påtvingar" datan förutbestämda koder eller teman vilka ofta utgår från studiens frågeställningar (Braun & Clarke 2006).

Braun och Clarke (2006) beskriver tematisk analys som en flexibel analysmetod som möjliggör en rik och detaljerad beskrivning av datan. Metoden hjälper forskaren att identifiera, analysera och hitta teman i datan, men samtidigt behålla en mångsidig och komplex bild av empirin. Strävan i min studie har varit att utforska hur intervjupersonerna resonerar kring förutsättningar och hinder för brukarinflytande, samt hur eventuella hinder kan reduceras. Min önskan var att nå djup snarare än bredd och vara öppen för vändningar studien kan ta utifrån intervjupersonernas intressen. Utifrån detta syfte var tematisk analys en lämplig analysmetod för min insamlade empiri.

Tematisk analys beskrivs enligt Braun och Clarke (2006) bestå av sex faser. Steg ett innebär att transkribera intervjuerna och i steg två påbörjas kodning av data. Syftet med att koda empirin är att skapa ordning och struktur och göra empirin mer hanterbar. Att koda materialet innebär att finna nyckelord och systematiskt markera intressanta textstycken i empirin. Detta görs exempelvis med hjälp av färgmarkeringar i texten och noteringar i marginalerna. Viktigt i denna fas är att koda allt material och inte vara för snabb med att begränsa sig. Koderna kopplas därefter ihop till teman i steg tre, som ett sätt att finna likheter och skillnader mellan olika koder. Samma kod kan kopplas till flera olika teman. Koderna sorteras också utifrån olika nivåer och markeras som huvudtema respektive subtema. Koder som inte passar in i något tema kan utelämnas tills vidare. I steg fyra förfinas temana genom att vissa av dem bryts ner i mindre teman och andra sorteras bort. Steg fem handlar om att definiera och namnge temana för att tydliggöra vad de innehåller och skapa en förståelse för varför de valda temana är relevanta för den aktuella studien. I det sjätte och sista steget analyseras och produceras den slutliga rapporteringen av materialet där respektive tema används för att besvara studiens frågeställningar.

I enlighet med Braun och Clarkes (2006) beskrivning av tematisk analys har jag i mitt analysarbete, som tidigare nämnts, startat direkt efter intervjuernas

genomförande med att lyssna igenom materialet, transkribera samt även läsa igenom intervjuutskriftena. På så sätt började analysarbetet tidigt i forskningsprocessen och pågick löpande fram till dess att uppsatsen var färdigställd. Jag färgmarkerade olika textstycken och definierade koder löpande med hjälp av minnesanteckningar. I början av analysarbetet jobbade jag med många koder som efter hand jämfördes och kopplades ihop vilket mynnade ut i ett färre antal koder som formulerades till huvudteman och subteman. För att strukturera upp mina teman använde jag mig av en mind-map. Mina två huvudteman baserades på mina två frågeställningar, vilka delvis omformulerades utifrån empirin under arbetets gång. Huvudtemana är *förutsättningar* och *hinder*. Subtemana har jag låtit framträda i mitt empiriska material, och sorteras in under lämpligt huvudtema. Under analysarbetet jobbade jag konsekvent mot att söka svar på mina frågeställningar, vilket till viss del styrde hur jag sökte efter koder och teman i datan. Detta gör att min analysmetod, som mestadels är induktiv, även har inslag av deduktion. Teoretiska utgångspunkter om makt och empowerment (kapitel 4) samt tidigare forskning på området (kapitel 3) har hjälpt mig att finna förståelse och mening i empirin.

5.10 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Reliabilitet handlar om mätningarnas tillförlitlighet i en studie och validitet huruvida mätverktygen verkligen mäter vad de säger sig mäta. Begreppen är utformade inom kvantitativ forskning men Bryman (2011, s. 351 ff) beskriver en motsvarighet som är applicerbar på kvalitativ forskning för att kunna bedöma den med liknande kriterier.

Reliabilitet innebär huruvida en studie är replikerbar, alltså om studien skulle kunna upprepas och då ge samma resultat. En social miljö är ständigt föränderlig vilket försvårar betydligt för en kvalitativ forskare att kunna upprepa sin, eller någon annans, forskning. För att uppnå hög reliabilitet, eller pålitlighet, i kvalitativ forskning ligger istället fokus på att som forskare anta ett granskande synsätt och kunna förhålla sig kritisk till sina metodologiska val. För att öka studiens reliabilitet har jag så detaljerat som möjligt redogjort för alla steg i

forskningsprocessen. I slutet av metodkapitlet har jag diskuterat val i metoden som eventuellt kunde gjorts annorlunda (Bryman 2011, s. 352).

Intern validitet, eller trovärdighet, innebär att det är trovärdigheten i forskarens beskrivning av den sociala verkligheten som avgör om forskningen kommer att bli accepterad. Detta uppnådde jag till exempel genom att arbeta empirinära i min analys och ha en nära koppling till de teorier jag utgick från. Genom att min analys besvarade mina frågeställningar och därigenom studiens syfte anser jag att jag i min studie mätte det jag avsett mäta. I alla steg i forskningen utgick jag från studiens syfte och frågeställningar, vilket ökar trovärdigheten. Intervjuguiden utformades av mig och jag genomförde, transkriberade samt analyserade intervjuerna själv, vilket bidrog till att ge en helhetsbild av situationen (Bryman 2011, s. 352 ff).

Extern validitet, eller överförbarhet, handlar om huruvida resultatet går att generalisera till population. Utifrån ett positivistiskt perspektiv är poängen med all forskning, kvantitativ såväl som kvalitativ, att resultatet ska kunna generaliseras. Med ett mer humanistiskt synsätt poängteras att då varje situation och individ är unik kan det omöjligt se exakt likadant ut i ett annat sammanhang. För att avgöra om en studie är applicerbar i en annan kontext krävs en noggrann och tät beskrivning av de respektive kontexterna, vilket inte varit min avsikt i föreliggande studie. Genom att jag genomförde en kvalitativ studie och inte en kvantitativ var min strävan att nå djup snarare än bredd. I forskningen ges en inblick i hur situationen ser ut för de personer som intervjuats och hur dessa individer resonerar kring och arbetar med brukarinflytande i sitt dagliga arbete. Resultatet går inte att applicera generellt på dagliga verksamheter utan kan snarare ge en viss förståelse för hur det kan se ut i kommunala dagliga verksamheter enligt LSS som arbetar med brukarinflytande (Bryman 2011, s. 352 ff; Kvale & Brinkmann 2014, s. 310).

5.11 Metodreflektion

Ett dilemma värt att poängtera gäller mitt val att söka upp informanter via deras chefer. Fördelar med att jag sökte upp informanter på detta sätt var att jag var

öppen med vad min avsikt med studien var och gav cheferna möjligheten att i första hand ge klartecken till att personal i deras verksamhet deltog i studien. En klar nackdel med mitt urval är att om det finns dagliga verksamheter i Göteborg i dag som inte pratar om eller alls arbetar med att implementera brukarinflytande, så är risken stor att jag missade dem i min studie. Detta då personal i sådana potentiella typer av verksamheter troligtvis inte skulle intressera sig för att delta i denna typ av studie. Sannolikheten är därför stor att samtliga informanter i föreliggande studie har relativt god kännedom om brukarinflytande vilket kan ha gjort att resultatet blivit aningen skevt.

6. Resultat och analys

Resultat och analys kommer i följande avsnitt att presenteras integrerat. Materialet analyserades med hjälp av en tematisk analys och kopplades till teorier om makt och begreppet empowerment, samt till tidigare presenterad forskning. Utifrån frågeställningarna formulerades följande två huvudteman: *förutsättningar* och *hinder*. Under varje huvudtema placerades ett antal subteman, vilka framkom ur empirin. De fyra informanterna benämns med alias Alex, Eli, Kim, och Mika.

6.1 Förutsättningar för brukarinflytande

Det första huvudtemat, *förutsättningar*, syftar till att besvara studiens första frågeställning: ”Hur anser personal i kommunal daglig verksamhet enligt LSS att förutsättningar för brukarinflytande kan ges i det praktiska arbetet?” Under huvudtemat skapades utifrån empirin subtemana *möten*, *tid* och *individ i fokus*. De tre subtemana överlappar delvis varandra.

6.1.1 Möten

Av samtliga intervjuer framgick att möten och samlingar i olika former, tillsammans med brukarna, är högt prioriterade i verksamheterna.

Varje morgon har vi en samling där vi går igenom vad som har hänt innan [...]. På fredagar avslutar vi med vad som har hänt under veckan, både bra och dåligt. ’Vad ska vi förändra med tanke på jobbet?’ (Alex).

Vi har en samling varje morgon, där man försöker att snappa upp var och en som är med, vad den vill komma med. Det finns forum för det. Vi kan pusha på den som har lite svårt, vid de tillfällena. Sen har vi storsamling på fredagar. Då går vi igenom vad som har varit i veckan. Om det är någonting man känner som varit galet och fel och inte hunnit prata om i veckan eller vill hitta på någonting nästkommande vecka, i form av utflykter eller om det är någonting annat i arbetet, något annat hantverk eller så då (Eli).

Det finns på så sätt en tanke i planeringen av verksamheten att avsätta mycket tid för möten med brukarna. Informanterna poängterar att möten är ett konkret forum för att implementera brukarinflytande genom att alla ges möjlighet att säga vad de tycker och tänker om verksamheten och ge förslag på vad de vill förändra eller utveckla. Möten blir här en utgångspunkt för att arbeta empowermentinriktat. Empowerment (Payne 2008, s. 98 f) bygger på att varje individ är expert på sig själv och sin livssituation. Eftersom brukarna i verksamheten är de som bäst vet vad de behöver och vad de har för målsättningar, är möten i olika former ett sätt att ge brukarna tillfälle att yttra sig. För att kunna ta till vara den kunskap och de erfarenheter som brukarna besitter, är det en förutsättning att det finns möjlighet för brukarna att uttrycka sig.

En annan form av möte som informanterna nämner som betydelsefull för brukarinflytande är de spontana möten som uppstår mellan personal och brukare utanför avsatt mötestid, alltså i det dagliga arbetet och under aktiviteter. Mika uttrycker det:

Och sen tycker jag i och för sig också att de allra bästa mötena är inte de som alltid är så konstruerade, liksom att 'nu går du och jag och sätter oss i ett rum här och nu ska vi prata om några frågor'. För då ligger det en prestation i det. Utan att mötena kan ju också vara i en aktivitet, det kan vara att vi går ut och tar en promenad eller det att vi som här, att vi sitter och jobbar med ett hantverk. Men där vi liksom är närvarande på ett sätt. Och då, så kan vi liksom få fram saker och ting och liksom det man vill ha sagt kan man säga. Det blir inte sådan, det ligger inte sådan prestation i frågan. Om jag sitter och frågar saker och ting, då upplever jag ibland att det är... Då måste brukaren: "Nu måste jag säga någonting, jag vet inte vad jag ska säga men jag säger någonting". I det här när man sitter i en aktivitet och gör någonting, då faller det sig mer naturligt, de här funderingarna man har, tankar, åsikter, önskemål, det kommer så naturligt då. Så det är nästan den allra bästa, just när det gäller på ett individuellt plan så (Mika).

Mika belyser att det är i det avslappnade och kravlösa mötet mellan människor som vi vågar uttrycka vad vi egentligen menar. I situationen som informanten

beskriver här handlar det framför allt om att brukare i relation till personal befinner sig i en maktrelation. Vidare berättar Mika:

Ibland, alltså jag tänker ibland kan det vara bra för någonstans, alltså i ett möte, så är det ju också så att vi står i en slags relation till varandra liksom (Mika).

Relationen som Mika beskriver kan tolkas innebära en maktdimension, i enlighet med hur Karlsson och Börjeson (2011, s. 61) menar att alla relationer innebär en maktdimension. Genom att brukaren är medveten om att personalen har tillgång till resurser på ett annat sätt än brukaren, kan uppstyrda möten innebära en press hos brukaren att säga de ”rätta” sakerna som kan vara till brukarens fördel i relation till personalen. Kjellberg (2002) betonar utmaningen för personal att hitta strategier som ökar brukarnas möjlighet till inflytande, och att ett sätt är att lyssna och beakta det brukarna har att säga. Det tillvägagångssätt som Mika nämner, att tillvarata de spontana möten som uppstår och där lyssna på vad brukaren har att säga, ligger i linje med resultatet i Kjellbergs (2002) studie.

En annan mötesform som ingår i insatsen daglig verksamhet enligt LSS, är möten kring brukarnas genomförandeplaner. Flera av informanterna lyfter fram att det är upp till brukaren vem som ska delta i de möten där genomförandeplanen upprättas och följs upp. Personalen försöker dock påverka de brukare som aldrig vill ha med LSS-handläggare, eller eventuell boendepersonal, att faktiskt ha det.

Vi har ju, genomförandeplan en gång om året och uppföljning en gång, minst. Vissa behöver oftare än så. Först och främst frågar vi deltagaren: 'Vilka vill du ha med?' Ofta blir det handläggare, god man, föräldrar. Men deltagaren kan säga nej till allihop. Handläggaren vill ofta bli kontaktad [...]. Någon har försäkringskassan. Och så två personal härifrån. Boendepersonal om man bor i sådant. Beroende på vem man har omkring sig (Alex).

Då har vi först ett litet möte med deltagarna som det gäller och så har vi gjort en egen liten enkät eller ett litet papper som de får titta på hur de tycker att det fungerar, vilka av målen de tycker att de vill jobba på, nya mål som de tycker och tänker och annat de vill ta upp på mötet,

och vilka personer de vill ha med. Sen kallar vi till möte och kallar de personer som deltagaren vill. Vi försöker påverka dem att ha med en LSS-handläggare eller boendepersonal till exempel om någon aldrig vill det (Eli).

Eli lyfter fram att de i sin verksamhet först har ett eget möte med brukaren, inför mötet med genomförandeplanen där även de andra instanserna deltar. Det kan vara en strategi för att hjälpa brukaren att förstå sammanhanget och formen för mötet, vilket gör brukaren mer delaktig och förberedd inför det kommande mötet. Detta arbetssätt kan tydligt kopplas till empowermentbegreppet, som enligt Payne (2008, s. 416) innebär att ge brukaren det stöd och den hjälp hen behöver för att ta makt och kontroll över beslut. Här görs det genom att utforma en enkät som är begriplig för brukaren. Uppfattningen att alla människor är kapabla om de ges rätt förutsättningar är grundläggande för empowerment (Starrin 2007, s. 79) En förutsättning för att kunna fatta välgrundade beslut är att brukaren förstår sammanhanget samt känner sig trygg i situationen, vilket personalen i ovan nämnd verksamhet underlättar genom detta arbetssätt. I Barrons (2001) studie om inflytande och självbestämmande utifrån LSS visar resultatet på att personer med funktionsnedsättning behöver få möjlighet att förstå vad de har rätt till och vilken möjlighet de har att påverka olika beslut som rör deras livssituation. Då denna möjlighet ges ökar brukarens inflytande över sin situation. Även Giertz (2012) studie är i enlighet med vad som här framkommer, då hon konstaterar att brukarna behöver göras delaktiga i möten genom att få information som är begriplig och anpassad till dem.

6.1.2 Tid

Subtemat *tid* kan på flera sätt kopplas till föregående subtema *möten*. Tid är en förutsättning dels för att dagligen kunna ha inplanerade möten, dels för att de spontana mötena mellan personal och brukare ska uppstå, för att personalen helt enkelt har tid att jobba individuellt med en brukare i taget. Kim, följt av Mika, uttrycker att tid är en viktig förutsättning för brukarinflytande i daglig verksamhet:

Ja, att man har tid, att man har tid att sitta och ha de möten som man behöver, individuella möten också. Att kunna få säga vad man har på hjärtat (Kim).

Genom att ge utrymme för möten, att avsätta tid. Både då de individuella mötena då, men även schemalägga större möten som man har. Det är väl det främsta som jag tänker, ja det är väl det som man kan göra, att man ger förutsättningarna för att sitta i ett möte (Mika).

Mika beskriver vidare att de i sin verksamhet, tack vare få brukare och hög personaltäthet, alltid har möjlighet att frigöra sig då en brukare önskar ett samtal.

Och sen finns det ju alltid, vi har möjlighet, är det någon som kräver ett enskilt möte eller vill prata liksom en stund med oss själva så har vi möjlighet att frigöra oss liksom, till det. Om inte vi har det precis just då så kan vi liksom: 'Kan vi ta det här lite senare, kan vi ta det i samband med lunchen eller så?' (Mika).

Att som i beskrivningen ha möjlighet att redan samma dag kunna frigöra sig för samtal med en enskild brukare visar på hög grad av flexibilitet och att det är brukarens behov som står i fokus. Att brukaren får vara den som tar initiativ till möte är ett handlingsätt att arbeta empowermentinriktat, vilket överensstämmer med Adams (2008, s. 17) definition av begreppet; att individer själva tar kontroll över sin situation. Utifrån empowerment (Payne 2008, 416 f) är socialarbetarens viktigaste uppgift att stötta brukaren att själv ta makten, vilket görs på ett konkret sätt genom att personalen i ovan nämnd verksamhet avsätter tid för möten utifrån brukarens önskemål.

En annan aspekt på tid, som Alex nämner, är personalens medvetenhet om hur tiden fördelas. Flera gånger i intervjuerna nämns att vissa brukare tar mer plats än andra och på så sätt upptar mycket tid av möten och i det dagliga arbetet. Personalen ser det i sådana situationer som sin uppgift att se till att alla brukare får utrymme att komma till tals.

Det är inte riktigt alla som säger någonting på våra möten utan tycker att det är väl bra, finns inget mer att säga. Och vissa pratar väldigt

mycket mer. Så är det ju. Ja, en del tar ju för sig väldigt mycket mer. Om man ser på morgonsamlingen är vissa benägna att prata mer än andra. Då får vi ha turordning, får tysta ner lite för att alla ska prata [...]. Om man frågar direkt så har ju alla någonting att säga (Alex).

Även här visar resultatet på att det stöd personalen ger till brukaren, genom att hjälpa brukaren att ta plats, bidrar till ökat inflytande. Exemplet är en konkret strategi där personalen reducerar barriärer, i detta fall i form av andra brukare som tar för mycket plats. Detta görs genom att personalen styr upp fördelningen av tiden mellan brukarna, så att möjlighet ges åt även de tysta brukarna att yttra sig. Av citatet framgår att samtliga brukare i denna verksamhet har någonting att säga om bara tillfälle ges. Tack vare personalens stöd ges goda förutsättningar även för de tysta brukarna att få uttrycka sina önskemål under mötet. Detta handlingsätt kan förstås utifrån empowermentbegreppet (Askheim 2007, s. 18). Eli poängterar vikten av att stötta brukare i att bli mer delaktiga:

Att de får chansen att bli hörda och att deras röst är någonting värd givetvis. Att man betyder någonting, det man tycker och tänker (Eli).

6.1.3 Individen i fokus

Ett tredje subtema som i empirin visat sig ge bra förutsättningar för brukarinflytande är att ha *individen i fokus*. På olika sätt beskriver informanterna hur de ständigt återkommer till brukarens individuella intressen, mål och kunnande. Kim betonar i följande citat en hörnsten i empowermentbegreppet.

Ja, och tänka att alla kan liksom, oavsett vem det är. Alla kan liksom skapa spännande bilder, och utvecklas utifrån sin förmåga liksom och sin fysiska och mentala, eller intellektuella förmåga [...]. Liksom, trots att man har ett funktionshinder, så ska man kunna göra karriär (Kim).

I citatet beskrivs tron på att varje individ har kapacitet och potential att utvecklas om bara rätt förutsättningar ges. Att bli respekterad och trodd på utifrån sin egen förmåga är otroligt viktigt för självkänslan och för att skapa trygghet (Starrin

2007, s. 70). För att kunna stötta varje brukare i sin utveckling behöver stödet och arbetet individanpassas, vilket Kim beskriver vidare:

Och att man, vi har ju möte och liksom samtalar om brukarna och vad är deras mål och hur agerar du i det. Alltså samtal med våran chef och varandra, där måste vi ju också, det är också jätteviktigt forum för att: 'Uppfyller vi planen eller inte? Arbetar vi enligt den eller inte? Vad är deras önskemål och inte?' Det är ju kanske grunden då, om man säger (Kim).

Utöver, som tidigare presenterats, en mängd möten och mycket tid för samtal tillsammans med brukarna, beskriver Kim att de även under sina planeringsdagar med personal och chef arbetar empowermentinriktat. Det framgår tydligt att det är individens behov och önskemål som sätts i fokus och att det är utifrån dessa som arbetet planeras. Att personal genom att ge rätt stöd kan hjälpa brukare att få ökat inflytande och självbestämmande, kan vi se i Nota et als (2007) studie, varför ett individanpassat arbetssätt blir en viktig förutsättning för brukarinflytande. Genomförandeplanen, som är individuellt utformad, återkommer ständigt i strävan efter att hjälpa individen att uppnå sina mål. Personalens uppfattning om brukarnas förmåga får därmed en avgörande roll i hur förutsättningar för brukarinflytande skapas. Detta resultat ser vi även i Barrons (2001) studie där det beskrivs hur professionellas syn på individens förmåga får en betydande roll.

Kim beskriver vidare hur de genom att ta tillvara brukarens intressen skapar förutsättningar för att brukaren ska vilja ha mer inflytande.

Jo, då kan man ju oftast försöka fånga upp 'vad är personens intressen?', för då kan man ju oftast känna sig mer motiverad [---]. Ja, att man ska känna att man, man är del i sin verklighet och sitt arbete. Att man inte sitter där och blir beordrad. Utan man, man växer ju som person. Man kanske blir mer självständig. Och man, ja man utvecklas tror jag på ett annat sätt om man får vara med och bestämma. För om man inte känner något intresse eller någon mening med det man gör, då tror jag inte man utvecklas på samma sätt heller [---]. Vi ska inte styra dem utan vi ska ju försöka jobba med, tillsammans med dem. Vi

ser det som att vi samarbetar här. Vi låter inte var och en bestämma helt och fullt vad den ska göra hela tiden (Kim).

Informanten beskriver att det till stor del ligger på dem som personal att jobba med att försöka fånga brukarnas intresse. Det framgår av samtliga intervjuer att brukarinflytande är bra för alla och inte bara för brukarna. Arbetet fungerar bättre i en verksamhet där alla får vara delaktiga och där beslut tas demokratiskt. Det handlar alltså om ett samarbete mellan brukare och personal och att ömsesidigt visa respekt och erkänna varandras kunskap och kompetens. Denna syn på brukarinflytande framträder även i Giertz (2012) avhandling. Den trygga relation som skapas genom ett ömsesidigt erkännande ger förutsättningar för brukarinflytande. Då allas intressen och kunskap tas tillvara ges i förlängningen ett mer rättvist samhälle med färre sociala orättvisor, vilket Starrin (2000, s. 71) betonar i sin beskrivning av empowerment.

6.2. Hinder för brukarinflytande

Mitt andra huvudtema: *hinder*, har indelats i subtemana *ekonomi*, *passiva brukare* och *avsaknad av makt*. I följande avsnitt ämnar jag besvara frågeställningen: ”Vilka eventuella hinder upplever personal kan finnas för brukarinflytande i kommunal daglig verksamhet enligt LSS, och hur arbetar de för att reducera dessa hinder?”

6.2.1 Ekonomi

Ett tema som framkom i empirin, som inte var någonting jag hade med i min intervjuguide, var *ekonomi*. Samtliga informanter nämner ekonomiska begränsningar som ett hinder för brukarinflytande i sina respektive verksamheter.

Vi kan ha omröstning men i stort styr ju ekonomin. Vi kan inte göra allt man önskar [...]. De har möjlighet att påverka, men inte för dyra saker för då får de betala. Vi hamnar ofta i kostnadstänket (Alex).

Men det de inte, det är väl såhär ekonomi och sådant, som de inte kan påverka eller önska, eller vara delaktiga i liksom [...]. Kanske ibland att vi är liksom kommunal såhär. 'Ja, nej, det blir krångligt att göra, att

genomföra, därför att...? [...]. Ja, och det ska vara besparingar, lite så.
Fast vi är också bra på att hitta saker i sovrummet (skratt). Att göra saker av gratis material (Kim).

Pengar är en resurs som ger makt (Börjesson & Rehn 2009, s. 18; Karlsson & Börjeson 2001, s. 62). Att inte ha tillgång till pengar eller inte ha möjlighet att påverka ekonomiska beslut leder till ett maktunderläge i förhållande till dem som har tillgång till pengar. I några av verksamheterna åker personal och brukare på utflykter på sommaren. Brukarna får då ge förslag på vart de vill åka men begränsas ofta av att det blir för dyrt. I citatet ovan ger Kim ett exempel på hur de använder material som de kan få tag på gratis, som ett sätt att hantera besparingarna, som varken personal eller brukare har någon makt över.

Ekonomiska begränsningar är ett hinder för brukarinflytande, vilket även framgår av Kjellbergs (2002) studie. Hon menar att det faktum att brukare inte kan styra över sin ekonomi, gör att de inte själva kan påverka var de vill bo eller var de har sin dagliga verksamhet. Detta anser även informanter i min studie vara ett stort hinder för brukarinflytande. De beskriver problematiken med att brukaren inte själv kan påverka dessa omständigheter. Brukaren erbjuds en plats på daglig verksamhet som till viss del utgår från personens intressen, men en tydlig begränsning är att kommunen bara kan erbjuda en plats i den stadsdel där personen bor. Detta är ett resultat av hur ekonomin hindrar möjligheten till inflytande.

Men sen har de ju inte fri arbetsmarknad, har de ju inte. Det kan man ju tycka är lite tråkigt. Att man får välja över stan var man vill jobba, det finns ju inte. Och det har ju med ekonomi att göra, bara (Alex).

Just nu är det ju så att du får ju ett beslut om daglig verksamhet och då är det ju nästan alltid att man tittar, att man kan erbjuda någonting i den stadsdel där du bor då, någon daglig verksamhet. Och är det så att man inte får den så har man ju rätt att överklaga och sådär. Men det är inte alltid att det går igenom ändå, för det är ju, det är ekonomin som styr det så att säga. Och det är den krassa verkligheten så kan man säga. Att det som står som någon slags fritt val, i att välja daglig verksamhet, det är kanske inte riktigt så (Mika).

Inflytandet när det kommer till ekonomin visar sig vara närmast obefintligt. Denna beskrivning överensstämmer med Kjellbergs (2002) beskrivning av tre nivåer av inflytande vid beslutsfattande. *Beroende beslut* är enligt Kjellbergs beskrivning beslut som fattas helt utan brukarens medverkan, vilket kan förklara beslut kring ekonomin i föreliggande studie. Mika ser de ekonomiska begränsningarna som ett stort hinder för brukarinflytande.

Vi är ju styrda av vissa ekonomiska ramar [---]. Det är ett hinder kan jag säga, att vi är uppdelade. Hela Göteborg är uppdelat utifrån sina stadsdelar. Och det, det bygger mera murar än vad det öppnar. I och med att alla, det är ju faktiskt så att var och en sitter på sin ekonomi. Så att, det ser jag som ett hinder, till ett fullständigt brukarinflytande över huvud taget, över sin dagliga verksamhet (Mika).

En person som förvärvsarbetar är fri att söka arbete i den stad eller stadsdel hen önskar. En person med LSS-beslut däremot, är begränsad till den stadsdel där hen bor. I dessa fall är det dock inte personal i verksamheten som blir de beslutsfattande, utan snarare politiker på kommunal och regional nivå. När det gäller ekonomi står alltså brukare, såväl som personal, utan makt. I relation till Börjesson och Rehns (2009, s. 18 ff) beskrivning av vilka resurser som ger makt kan resultatet tolkas som att brukare och personal varken har resurser i form av pengar, samhällsposition eller expertis. När det gäller beslut kring kommunens ekonomi saknar de alltså makt och kan därför inte påverka de hinder som uppstår till följd av dessa beslut.

6.2.2 Passiva brukare

Ett tema som framträtt i empirin, och som personalen ser som ett tydligt hinder för brukarinflytande, är så kallade *passiva brukare*. Med passiva brukare menar jag de brukare som uppfattas, av olika anledningar, inte själva ha förmågan eller intresset av att ha inflytande över sin situation, genom att vara delaktiga i olika beslut. Beskrivningen av brukare som passiva är inte en kategorisering där vissa brukare befinner sig och andra inte, utan huruvida en brukare upplevs som passiv eller aktiv varierar snarare från situation till situation.

Det är inte riktigt alla som säger någonting på våra möten utan tycker att det är väl bra, finns inget mer att säga (Alex).

Eli beskriver i citatet nedan hur de aktivt behöver arbeta i verksamheten för att involvera brukarna i beslut.

Och ofta får man ju uppmuntra till det. Det kommer inte av sig självt. De är lite rädda, lite försiktiga. Många är det [---]. Ja, hindren är ju då, det är deltagarna själva som kanske inte har det självförtroendet och kanske inte vågar kräva tillräckligt mycket då. Så därför måste vi ju vara här och hjälpa till då. Vi måste hela tiden hjälpa till och pusha. Vi får aldrig fastna i: 'Det är så bra så, nu går vi bara vidare, allt fungerar och ingen har någonting att klaga på' (Eli).

Denna beskrivning av passiva brukare återfinns även i Giertz (2012) studie. Den passiva brukaren är den som inte tar plats och inte visar en tydlig vilja. Resultatet visade där att brukarens egen syn på sin förmåga påverkar brukarens möjlighet till inflytande. Även personalens uppfattning om brukarens förmåga spelar stor roll. När en brukare upplevs som passiv fattas fler beslut över huvudet på personen, i strävan efter att göra rätt tolkning av vad som är brukarens bästa. Detta handlingsätt motiveras av brist på en tydlig vilja hos brukaren och medför att brukaren blir mindre delaktig i beslut kring sin vardag. Mika berättar på liknande sätt som Eli hur de som personal kan hjälpa till att i dessa situationer öka brukarinflytandet i verksamheten.

Men även att, där ligger det lite grann hos oss då, att inventera, att se liksom på de brukarna som inte har den verbala förmågan direkt så. Man kanske inte kan prata eller uttrycka exakt vad man vill utan då gäller det ju lite grann för oss att vara lyhörda, att se hur respektive, mår bra eller om man drar sig undan eller. Då ligger det ju lite grann i vår uppgift att försöka lyfta fram de brukarna som inte riktigt kan tala för sig, på samma sätt som en del kan (Mika).

Återigen handlar det om att överbygga hinder för att på så sätt stötta brukaren i att få mer inflytande. Även här kan alltså arbetssättet tolkas som empowermentinriktat, i enlighet med Paynes (2008, s. 416 ff) och Askheims (2007, s. 18)

beskrivningar av begreppet. Det blir tydligt att det i situationer där brukarna blir passiva, krävs ännu mer av personalen för att brukarna ska bli involverade och vilja ha inflytande. Detta handlingsätt återfinns även i Barrons (2001) studie där hon nämner vikten av att som personal ge rätt stöd för att hjälpa brukaren att vilja och våga ta för sig. Vidare beskriver Eli en strategi för att hjälpa de brukare som inte riktigt vågar ta plats inför övriga brukare och personal:

Där finns dessutom chans att vara anonym där då. Vi har en låda man kan lägga i en lapp i om man inte vill tala om för de andra. Man kan lägga en lapp, och vi för protokoll och tittar tillbaka. Det tycker vi är ganska bra forum faktiskt [...]. Det har de tyckt var okej. Annars krux med att man inte riktigt vågar (Eli).

En enklare väg att gå kunde varit att låta de brukare som säger sin åsikt vara med och bestämma och att övriga helt enkelt får vara nöjda med de beslut som fattas. Demokrati kan vara en trög process varför det ofta går snabbare när en eller några få bestämmer. Personalen visar här hur de istället för att fatta beslut över huvudet på de brukare som upplevs som passiva, hittar strategier för att få dem att bli aktiva på ett sätt som passar dem. Några av brukarna känner sig trygga med att få vara anonyma i vissa sammanhang, och får genom detta handlingsätt möjlighet att fortfarande ha kvar sitt inflytande. Att anpassa arbetssättet utifrån individens behov lyfter även Giertz (2012) som ett sätt att bidra till brukarinflytande i situationer där brukare upplevs som passiva.

6.2.3 Avsaknad av makt

Ett återkommande inslag i intervjuerna var hur mycket inflytande brukarna i själva verket har. Det sista subtemat har jag kallat *avsaknad av makt* då det blev tydligt att brukarna i vissa situationer inte har så mycket att säga till om, vilket hindrar brukarinflytandet.

De får bestämma om de vill göra det ena eller det andra [...]. Vi ställer ofta frågor: 'Vill ni det eller ska vi göra detta?' Det finns hela tiden [---]. Sen kan man fundera på hur mycket inflytande de har egentligen, vi påverkar ju dem i den riktningen vi kanske tycker. Vi har ju ändå makten här att bestämma (Alex).

Som Börjesson och Rehn (2009, s. 18 ff) såväl som Karlsson och Börjesson (2011, s. 61) poängterar så förekommer makt i alla relationer och i alla delar av samhället. I citatet ovan betonas att så gäller även mellan brukare och personal i daglig verksamhet enligt LSS. Det finns en maktordning där personalen har resurser och brukarna saknar resurser. Alex ger här ett exempel på hur brukarna i vissa situationer får välja mellan två alternativ som personalen presenterar. Dessa två alternativ är då sådana som personalen i förväg kommit fram till och där det inte har någon större betydelse för personalen eller för verksamheten vilket av dessa två alternativ som brukarna väljer. Detta kan kopplas till teorin om makt och Karlsson och Börjesons (2011, s. 61 f) beskrivning av makt som någonting som blir synligt först då två viljor går emot varandra. I en situation där personalen ger två alternativ som båda är i enlighet med personalens vilja, och brukarna sedan väljer ett av dem, blir maktaspekten dold genom att viljorna inte kontrasterar. Brukarna har dock inflytande över det beslut som slutligen fattas, men de saknar makt i det avseende som Karlsson och Börjeson (2011, s. 61 f) beskriver.

De får ju alltid vara med och tycka men just bestämmandet ligger ofta hos oss som personal. Själva besluten tar ju vi ändå som personal, det gör man ju. Det var nästan svårare att svara på vad de inte får bestämma. Egentligen är det nog ganska mycket ändå. Avgörande saker. 'Ska vi göra det eller det?', så blir det ju ändå vi som personal. Att 'Ska vi göra detta eller detta?' Så gör vi. Vi lyssnar på dem, vad de tycker och tänker och vill och så men, det är som i Sverige i stort. Vi tycker och tänker men så bestämmer ändå politikerna, bestämmer över oss (Alex).

Alex gör tydligt att det är personalen som sitter på makten när det gäller beslut i verksamheten. Brukarinflytande ses här som en möjlighet för brukarna att säga sina önskemål och tycka till i olika frågor. Något beslutsfattande har de dock inte. Denna uppfattning att det är personalen som har makten att bestämma och fatta det slutgiltiga beslutet, och att brukarna därför bara kan vara med och tycka, kan härledas till Rønnings (2007, s. 37 ff) framställning av makt. Den makt som finns är konstant och en förutsättning för att någon ska få makt är att någon annan släpper ifrån sig av sin makt. Maktomfördelning kan ske antingen genom att personalen ger makt, eller att brukarna tar makt. Om makten i beslutsfattande ska

fördelas rättvist mellan personal och brukare, behöver personalen alltså ha 50 % av makten och brukarna 50 %. I beskrivningen ovan är det dock personalen som har hela makten. Och så länge personalen innehar 100 % makt blir det ingen makt över till brukarna.

6.3 Sammanfattning av resultat

På det stora hela ligger denna studies resultat i linje med tidigare forskning inom samma område. Personalen har beskrivit många förutsättningar för att implementera brukarinflytande inom sina respektive verksamheter. Samtliga informanter poängterar möten och samlingar i olika former, samt att det finns mycket tid för att lyssna och uppmärksamma brukarnas viljor och önskemål. Det har också blivit tydligt att individen genomgående sätts i fokus och att stödet anpassas till varje brukare i verksamheten. Arbetet i verksamheten utgår från brukarnas behov och önskemål och personalen strävar efter att brukarna ska bli aktiva i beslut och vilja ha inflytande. Resultatet visar på flertalet strategier och handlingssätt för att reducera hinder för brukarinflytande och uppmuntra till ökat självbestämmande. På många sätt är arbetet i verksamheterna därmed tydligt empowermentinriktat (Adams 2008; Askheim 2007; Payne 2008; Starrin 2000).

Samtidigt visar resultatet på att brukarna i många beslut saknar makt och att det finns hinder för brukarinflytande som är svåra att överbrygga. Mot bakgrund av Giertz (2012) indelning av brukare som *rättighetssubjekt*, *omsorgssubjekt* respektive *omsorgsobjekt* visar resultatet i min studie att brukarna mestadels stämmer överens med beskrivningen av positionen i mitten, alltså *omsorgssubjekt*. Giertz beskriver uppfattningen om brukare som omsorgssubjekt som personer som både av sig själva och andra anses ha rätt till inflytande och självbestämmande, dock med reservation för beslut där det inte är möjligt. Vilka dessa beslut är kan vara tvetydigt och personalens uppfattning har visat sig få stor betydelse. I föreliggande studies resultat har det framför allt visat sig vara i beslut som rör ekonomi och strukturer på kommunal nivå, vilket är områden där varken brukare eller personal kan påverka beslutsfattandet. En uppfattning om att det är personalen som har den avgörande bestämmanderätten, när det kommer till beslut i verksamheter, har också framkommit.

Personalen ger flertalet exempel på hur hinder kan reduceras genom ett empowermentinriktat arbetssätt. Trots att personalen i samtliga verksamheter arbetar aktivt för brukarinflytande, framgår av resultatet att brukarna i många situationer får stå tillbaka för att någon annan sitter på makten. Huruvida brukaren ”i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges” som lagtexten (SFS 1993:387) lyder är nog snarare en definitionsfråga om vad inflytande och medbestämmande ska innehålla. Resultatet visar på att brukarna i de allra flesta fall har inflytande, medverkan och möjlighet att påverka. De involveras, inkluderas och görs delaktiga. Detta är en mängd ord med positiv klang, men när vi börjar tala om makt blir det ganska klart att brukarna faktiskt inte besitter någon makt. Då deras vilja strider mot personalens är det personalen som besitter makten att fatta beslut. För att uppnå fullständigt deltagande för personer med funktionsnedsättning, som FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (SOU 2009:36) såväl som lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade betonas, har vi utifrån denna studie en lång väg kvar att gå.

7. Slutdiskussion

Jag ville i föreliggande studie undersöka hur personal i kommunal daglig verksamhet enligt LSS resonerar kring förutsättningar och hinder för brukarinflytande, samt hur de praktiskt arbetar för att reducera hinder för brukarinflytande i sina respektive verksamheter. Utifrån Karlsson & Börjesons (2011, s. 73) beskrivning av begreppet brukarinflytande, funderar jag kring om ordet betyder någonting egentligen. För att kunna uttala sig om huruvida brukarna faktiskt har inflytande eller inte, behöver vi först precisera vad vi lägger för innebörd i begreppet. Enligt Karlsson och Börjesons (2011, s. 73) beskrivning av brukarinflytande kan det, men behöver inte, innebära makt. Det har under arbetets gång på samma sätt blivit tydligt för mig att innebörden kan variera väsentligt beroende på situation. Min uppfattning är att vi ibland kan komma lindrigt undan genom att tala om implementering av brukarinflytande och att det är först när vi börjar tala om makt som det verkar betyda någonting. Jag har under arbetets gång blivit frustrerad över det resultat jag fått. Det blir tydligt att det finns hinder som är svåra att överbrygga vilket direkt får konsekvenser för brukarnas möjlighet till inflytande. Är brukarinflytande bara en sanning med modifikation? Betyder det någonting egentligen? Någonstans hade jag hoppats på att det skulle vara bättre än såhär. Gång på gång möts jag dock av uppfattningen att när det verkligen gäller, då har inte brukarna mycket att säga till om. När personal och brukares uppfattningar helt går emot varandra, då är det personalen som sitter på makten att fatta beslut. Som Karlsson och Börjeson (2011, s. 9 f) uttrycker det, verkar inte debatten om brukarinflytande leda till någon avgörande skillnad för den enskilde brukaren, varför jag instämmer i att vi snarare bör tala om brukarmakt.

7.1 Förslag till vidare forskning

Under tiden för denna studie har nyfikenheten vuxit för hur resultatet skulle sett ut om frågeställningarna studerades ur ett brukarperspektiv i stället för ur ett personalperspektiv; hur brukare reflekterar kring förutsättningar och eventuella hinder för brukarinflytande, och i vilken utsträckning de upplever att personalen i verksamheten arbetar för att reducera dessa hinder. Intressant vore att göra en

komparativ studie som jämför personalens och brukarnas upplevelser av implementerandet av, och förutsättningar och hinder för, brukarinflytande.

8. Referenslista

- Adams, R. (2008) *Empowerment, participation and social work*. 4. uppl. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Askheim, O-P. (2007) ”Empowerment - olika infallsvinklar”. I Askheim, O-P. & Starrin, B., (red.): *Empowerment i teori och praktik*. 1. uppl. Malmö: Gleerup s. 18–32.
- Barron, K. (2001) ”Autonomy in Everyday Life, for Whom?”. *Disability & Society*, 16, 3 s. 431–447. (elektronisk),
<[https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa](http://www-tandfonline-com.ezproxy.ub.gu.se/doi/abs/10.1080/09687590120045987#aHR0cDovL3d3dy10YW5kZm9ubGluZS1jb20uZXpwcm94eS51Yi5ndS5zZS9kb2kvcGRmLzEwLjEwO-DAvMDk2ODc1OTAxMjAwNDU5ODc/bmVIZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==></p><p>Braun, V. & Clarke, V. (2006) ”Using thematic analysis in psychology.” I <i>Qualitative Research in Psychology</i> 3, 2 s. 77–101. (elektronisk),
<
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2. uppl. Malmö: Liber.
- Börjesson, M. & Rehn, A. (2009) *Makt*. Malmö: Liber.
- Engelstad, F. (2006) *Vad är makt?*. Stockholm: Natur och kultur.
- FUB (2017) ”Definition av flerfunktionsnedsättningar” (elektronisk), *Riksförbundet FUB*
<<http://www.fub.se/utvecklingsstoring/flerfunktionsnedsattningar/definition-av-flerfunktionsnedsattningar>> (2016-12-05).

- Giertz, L. (2012) *Erkännande, makt och möten: en studie av inflytande och självbestämmande med LSS*. Växjö: Linneuniversitetet.
- Göteborgs Stad (2016) ”Hitta daglig verksamhet” (elektronisk), *Göteborgs stads officiella webbplats*
<<https://goteborg.se/wps/portal/start/funktionsnedsattning/daglig-verksamhet/hitta-daglig-verksamhet>> (2016-10-14).
- Habilitering & Hälsa (2016) ”Diagnoskriterier för intellektuell funktionsnedsättning” (elektronisk), *Habilitering & Hälsa 2016*
<<http://habilitering.se/autismforum/om-diagnoser/diagnoskriterier/diagnosmanualen-dsm-5/diagnoskriterier-intellektuell>> (2017-01-12).
- Infoteket om funktionshinder (2014) ”Vad är en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning?” (elektronisk), *Information från Region Uppsala*
<<http://www.lul.se/sv/Kampanjwebbar/Infoteket/Funktionsnedsattningar/Neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar/Vad-ar-neuropsykiatrisk-funktionsnedsattning/>> (2017-03-04).
- Jacobsen, D-I. (2012) *Förståelse, beskrivning och förklaring: introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Kalman, H. & Lövgren, V. (2012) ”Etik i forskning och etiska dilemman: en introduktion”. I Kalman, H. & Lövgren, V., (red.): *Etiska dilemman: forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. Malmö: Gleerups. s. 7–20.
- Karlsson, M. & Börjeson, M. (2011) *Brukarmakt - i teori och praktik*. 1. uppl. Stockholm: Natur & kultur.
- Kjellberg, A. (2002) ”More or less independent”. I Kjellberg, A: *Participation: Ideology and everyday life. How to understand the experiences of persons with learning disabilities*. Linköping: Unitryck. s. 101–114.

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, L. (2011) ”Från tiggeri till medborgarrätt: en historisk utveckling”. I Lindberg, L. & Grönvik, L., (red): *Funktionshinderspolitik: en introduktion*. 1 uppl. Lund: Studentlitteratur. s. 33–58.
- Lindqvist, R. (2012) *Funktionshindrade i välfärdssamhället*. 3. uppl. Malmö: Gleerup.
- Maxwell, J-A. (2012) *A realist approach for qualitative research*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Nationalencyklopedin (2017) ”Makt” (elektronisk), *NE Nationalencyklopedin AB 2017*.
<<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/sök/?t=uppslagsverk&q=makt>>
(2017-01-11).
- Nilsson, I. & Tillberg-Mattsson, K. (2012) *Ett redskap för brukarinflytande? Om möjligheter och dilemman i handikappomsorgens arbete med genomförandeplaner*. FoU Rapport 2012:1. 37 s. (elektronisk),
<http://gammal.regiongavleborg.se/download/18.7bd66298134c29e5d6b80003554/FoU_rapport_2012_1.pdf>
- Nota et al (2007) ”Self-determination, social abilities and the quality of life of people with intellectual disability”. I *Journal of Intellectual Disability Research* 51, 11 s. 850–865. (elektronisk),
<<http://onlinelibrary.wiley.com.ezproxy.ub.gu.se/doi/10.1111/j.1365-2788.2006.00939.x/epdf>>
- Payne, M. (2008) *Modern teoribildning i socialt arbete*. 2 uppl. Stockholm: Natur & Kultur.

- Rønning, R. (2007) "Brukarmedverkan och empowerment". I Askheim, O-P. & Starrin, B., (red.): *Empowerment i teori och praktik*. 1. uppl. Malmö: Gleerup. s. 33–47.
- SFS 1993:387 *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*. (elektronisk), <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387>
- Skau, G-M. (2007) *Mellan makt och hjälp: om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare*. 3. uppl. Stockholm: Liber.
- Socialstyrelsen (2008) *Daglig verksamhet enligt LSS: en kartläggning*. Rapport 2008–131-22. 58 s. (elektronisk), <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8852/2008-131-22_200813122_rev_2.pdf>
- Socialstyrelsen (2016) *Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning*. Rapport 2016-2-20. 56 s. (elektronisk), <<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20078/2016-2-20.pdf>>
- Socialstyrelsen (2011) *Metoder för brukarinflytande och brukarmedverkan inom socialtjänst och psykiatri: en kartläggning av forskning och praktik*. Rapport 2011-12-20. 64 s. (elektronisk), <<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18536/2011-12-20.pdf>>
- Socialstyrelsen (2017) "Socialstyrelsens termbank" (elektronisk), *Socialstyrelsens webbplats* <<http://termbank.socialstyrelsen.se>> (2017-01-11; 2017-02-06; 2017-03-06).
- SOU 2009:36 *Främja, Skydda, Övervaka: FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. (elektronisk),

<<http://www.regeringen.se/49bb00/contentassets/d977e2e560104976ac448b9e89e47617/framja-skydda-overvaka---fns-konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning-sou-200936>>

Starrin, B (2000) ”Empowerment och funktionshinder”. I Brusén, P. & Hydén, L-C. (red.): *Ett liv som andra*. 1 uppl. Lund: Studentlitteratur. s. 71–94.

Starrin, B (2007) ”Empowerment som förhållningssätt: kan vi lära oss något av Pippi Långstrump?”. I Askheim, O-P. & Starrin, B., (red.): *Empowerment i teori och praktik*. 1. uppl. Malmö: Gleerup. s. 62–75.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (elektronisk),
<<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>>

Appendix

Appendix 1.1 Reklamblad

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Hej!

Under höstterminen 2016 skriver jag min kandidatuppsats som en del i Socionomprogrammet vid Göteborgs Universitet. Ämnet jag vill utforska är hur personal i daglig verksamhet enligt LSS reflekterar kring, och arbetar med, brukarinflytande. Det skulle vara till stor hjälp för mig om personal i dina verksamheter vill ställa upp på en intervju.

Vill du veta mer om studien får du gärna höra av dig till mig på XXX eller XXX.

Min handledare heter Ann-Charlott Timander och nås på XXX eller XXX vid övriga frågor.

Med förhoppning om intresse till medverkan,
Hanna Palmqvist

Appendix 1.2 Informationsblad

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Brukarinflytande i daglig verksamhet enligt LSS i Göteborg

INFORMATIONSBLAD

Du har blivit inbjuden att delta i en intervjustudie om brukarinflytande i daglig verksamhet enligt LSS. Intervjuerna är en del i min kandidatuppsats på socionomprogrammet vid Göteborgs Universitet. Mitt syfte med studien är att utforska hur personal i daglig verksamhet enligt LSS tänker kring, och arbetar med, brukarinflytande i det dagliga arbetet. Du tillfrågas att delta på grund av att du arbetar i en daglig verksamhet i Göteborgsområdet. Innan du beslutar dig för att delta i studien ber jag dig att läsa igenom detta informationsblad. Har du frågor eller önskar ytterligare information får du gärna höra av dig till mig eller min handledare. Kontaktinformation finns i slutet av detta informationsblad.

Vad innebär deltagandet?

Deltagandet är helt anonymt. Jag kommer i mitt arbete att följa Forskningsetiska rådets riktlinjer (2002), vilka är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Deltagandet är helt frivilligt. Om du väljer att delta i studien kommer jag att kontakta dig för att bestämma tid och plats för en intervju, som känns säker och trygg för dig. Det finns även möjlighet att utföra intervjun per telefon. Intervjun beräknas ta ungefär en halvtimme. Vid intervjutillfället kommer jag be dig att fylla i en samtyckesblankett där du samtycker till deltagande i studien. Trots samtyckesblanketten har du när som helst under intervjuens gång möjlighet att avbryta eller att inte besvara en fråga. Du behöver då inte ge någon förklaring till varför du väljer att avbryta. När kandidatuppsatsen är färdig att lämnas in till examination går det inte längre att

dra sig ur deltagande i projektet.

Ett deltagande i studien innebär att din intervju kommer att spelas in, med ditt samtycke, och därefter skrivs ut ordagrant. Intervjuutskriften kommer att användas i analysarbetet och aidentifierade citat kommer att plockas ut. Om du inte vill bli inspelad kan anteckningar föras under intervjuens gång, återigen med ditt samtycke. Endast jag kommer att ha tillgång till materialet och ingen annan än jag kommer att veta om att du deltar i studien. Alla personuppgifter kommer att vara aidentifierade, förutom att du arbetar på en daglig verksamhet i Göteborgsområdet. Istället för ditt namn kommer ett alias att tilldelas. All data kommer att förvaras i min dator med lösenord som bara jag har tillgång till. Allt övrigt material, så som samtyckesblanketter och intervjuutskriften, kommer under arbetets gång att förvaras på ett aktsamt sätt, på en plats där obehöriga ej har insyn. Om du samtycker till att intervjun spelas in kommer jag att använda min mobiltelefon. Direkt efter intervjun kommer inspelningsfilen att flyttas till min dator och raderas från telefonen. All data kommer att raderas då uppsatsen är klar. Resultatet av studien kommer att presenteras i en kandidatuppsats som kommer att vara sökbar i databasen GUPEA (Göteborgs Universitets Publikationer - Elektroniskt Arkiv). Om du vill läsa den färdigställda uppsatsen så meddela mig vid intervjutillfället.

Du tillfrågas härmed om deltagande i denna undersökning. Intervjuerna kommer att genomföras i början av november. Vänligen kontakta mig via mejl eller telefon om du väljer att delta.

Jag som genomför studien heter Hanna Palmqvist och nås på mejladress XXX eller telefonnummer XXX.

Min handledare heter Ann-Charlott Timander och nås på mejladress XXX eller telefonnummer XXX.

Med vänlig hälsning,
Hanna Palmqvist

Appendix 1.3 Samtyckesblankett

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Brukarinflytande i daglig verksamhet enligt LSS i Göteborg

SAMTYCKESBLANKETT

Jag frågar här om du vill delta i min studie om brukarinflytande i LSS-verksamheter i Göteborg. Vänligen besvara frågan med ja eller nej.

Mot bakgrund av den information du fått i informationsbladet, vill du ställa upp och delta i denna studie?

.....
Deltagarens namn

.....
Datum

.....
Namnunderskrift

.....
Forskarens namn

.....
Datum

.....
Namnunderskrift

Appendix 1.4 Intervjuguide

- Vill du berätta om ditt arbete här och den dagliga verksamhet du arbetar i?
- Vilka jobbar ni gentemot?
- Vad är din roll i organisationen? (utbildning/profession)
- Hur ser du på brukarinflytande? Vad betyder brukarinflytande för dig?
- Vad anser du är syftet med brukarinflytande?
- Hur benämns deltagarna i verksamheten?
 - Vilken innebörd läggs i ordvalet?
- Kan du ge praktiska exempel på vad brukarinflytande kan vara?
- Hur skapas förutsättningar för brukarinflytande?
- Hur arbetar ni med brukarinflytande?
- I vilka moment/beslut är brukarna involverade?
- I vilka moment/beslut är brukarna inte involverade?
- Pratar ni i verksamheten om begrepp så som empowerment, brukarinflytande, brukarinvolvering, brukarmedverkan, brukardeltagande, brukarmakt?
 - På vilket sätt och i vilket syfte?
- Hur går det till när ni upprättar genomförandeplaner? Vem deltar?
- Hur arbetar ni utifrån genomförandeplanerna?
- Arbetar ni för att öka brukarnas möjlighet till inflytande?
 - På vilket sätt? Ge gärna exempel.
- Vad ser du som personal att ni skulle kunna göra för att ytterligare öka brukarnas inflytande?
- Vilka förutsättningar för brukarinflytande ser du i er verksamhet?
- Finns det eventuella hinder för att implementera brukarinflytande i er verksamhet?
- Vill du tillägga någonting?
- Om det är någonting jag inte förstår, kan jag få återkomma då?